

KREU V

REPUBLIKA ZOGISTE NË VITET 1925-1928

1. VENDOSJA E REGJIMIT ZOGIST

Regjimi zogist u vendos në Shqipëri atëherë kur në vendet e mëdha kapitaliste kishte filluar periudha e stabilizimit të përkohshëm dhe të pjesshëm të kapitalizmit.

Në fushën ekonomike ky stabilizim u shpreh në arritjen e nivelit të prodhimit industrial e bujqësor, të nivelit të tregtisë dhe të financave që ekzistonte para Luftës. Në fushën politike stabilizimi ishte pasojë e forcimit të pushtetit politik të borgjezisë, dhe e zbatimit të lëvizjes revolucionare.

Stabilizimi i kapitalizmit përfshiu në përgjithësi edhe vendet ballkanike, por këtu ai ishte akoma më i pjesshëm e më i paqëndrueshëm. Gjatë kësaj periudhe ekonomia kombëtare e këtyre vendeve njohu një farë zhvillimi, u forcua valuta, u ekuilibrua deri diku buxheti shtetëror, përveç të tjerave, edhe nga kreditë që u morën nga jashtë.

Stabilizimi në vendet ballkanike u arrit nëpërmjet një shfrytëzimi të egër të klasës punëtore dhe të fshatarësisë punonjëse. Çështja fshatare dhe ajo kombëtare nuk u zgjidhën. Kjo bëri që në Ballkan të acaroheshin kontradiktat dhe të ishte i pasigurtë sundimi i borgjezisë, e cila, për të ruajtur pushtetin, kaloi në metodat fashiste të qeverisjes.

Stabilizimi i kapitalizmit në vendet e mëdha dhe në Ballkan ushtroi në Shqipërinë e prapambetur ekonomikisht ndikimin e vet.

Forcimi i pushtetit të reaksionit dhe zbatim i lëvizjes revolucionare u shprehën këtu në shtypjen e revolucionit demokratiko-borgjez dhe në vendosjen e pushtetit reaksionar të A. Zogut dhe klikës së tij.

Shpallja e Republikës

Me pushtimin e Tiranës nga ana e forcave kundërrevolucionare, A. Zogu, për të krijuar përshtypjen e rivendosjes së «ligjshmërisë» dhe të institucioneve «legale», solli formalisht në pushtet kabinetin e Iljas Vrionit, që ishte përmbysur nga kryengritja e qershorit. Për këtë arsye kundërrevolucionarët fitoren e tyre e quajtën «Triumf i legalitetit». Në të vërtetë u vendos diktatura ushtarake e A. Zogut, i cili ishte komandant i forcave të armatosura kundërrevolucionare. Qysh më 27 dhjetor në gjithë vendin u shpall shtetrrethimi. Të gjitha prefekturat u vunë nën urdhrat e komandantëve të operacionit. A. Zogu mori masa të shpejta për të zhdukur ato institucione që mund të ishin pengesë për forcimin e pushtetit të tij. Ai i shpërndau klubet dhe organizatat demokratike. Çdo organizatë e re politike ose kulturore mund të krijohet vetëm me lejen e Ministrisë së Punëve të Brendshme dhe duhej të ishte nën kontrollin e saj. Liria e shtypit dhe e fjalës u hoq dhe u vu censura mbi shtypin, mbi botimet e huaja që hynin në Shqipëri dhe mbi letërkëmbimin privat. Një komision parlamentar u ngarkua për hetimin e veprimtarisë revolucionare të asamblistëve dhe ndjekjen ligjore të tyre. Në radhë të parë u vunë në shënjë aktivistët demokratë, të cilët iu nënshtruan dënimeve e persekutimeve të egra.

Hapat e parë të Zogut për riorganizimin e pushtetit të tij ishin shpërndarja e ushtrisë kombëtare shqiptare, një pjesë e mirë e së cilës kishte marrë pjesë aktive në Revolucionin e Qershorit dhe krijimi në vend të saj i milicisë mercenare, mbyllja e Ministrisë së Luftës, e cila u zëvendësua me komandën e përgjithshme të forcave të armatosura dhe mbyllja e Ministrisë së Arsimit, masë kjo e drejtuar kundër arsimtarëve, të cilët, në shumicën e tyre ishin bashkuar me lëvizjen revolucionare. Më 6 janar 1926, A. Zogu formoi qeverinë e re të kryesuar prej tij dhe të përbërë nga udhëheqësit e tjerë të kundërrevolucionit, Myfit Bej Libohovës, Koço Kotës etj.

Klika zogiste shpejtoi ta zgjidhte çështjen e regjimit

politik dhe të maskonte diktaturën e vet duke i vënë asaj një bazë kushtetore. Por A. Zogu e dinte fare mirë se nuk gëzonte as simpatinë më të vogël në popull dhe prandaj caktimin e regjimit nuk e bëri me anë të një asambleje kushtetuese të zgjedhur rishtazi nga populli. Për këtë qëllim u përdorën mbeturinat e Asamblesë Kushtetuese të zgjedhur në fund të vitit 1923, të cilat përfaqësonin shtresat më reaksionare të vendit, që kishin marrë pjesë aktive në kundërrevolucion. Kjo përputhej edhe me parullën e rivendosjes së «legalitetit», që u hodh me ardhjen në fuqi të kësaj klike. Zogu e shpalli veten mbrojtësin besnik të interesave të tyre dhe të reaksionit ballkanik e imperialist, që e kishte sjellë në fuqi. Më 19 janar 1925 në fjalimin e tij, përpara mbeturinave të Asamblesë Kushtetuese, duke e paraqitur me qëllim lëvizjen e 1924-ës si një lëvizje komuniste, ai doli me flamurin e antikomunizmit dhe bëri thirrje për luftë kundër «ideve të reja dhe tepër të rrezikshme për shtetin», siç ishin, sipas tij, bolshevizmi. «...Politika e brendshme e qeverisë së sotme, — deklaronte A. Zogu, — ka me qenë një ndjekje e rreptë deri sa kjo ide të zhduket fare prej Shqipnisë». Zogu shpejtoi të siguronte në mënyrë të veçantë klasën e çifligarëve reaksionarë se do të mbronte paprekshmërinë e pronës çifligare dhe do të luftonte kundër ideve të tjera të rrezikshme për ta, siç ishin «zhvillimi dhe liria e bujqve». Ai anuloi menjëherë konfiskimet e kryera nga qeveria demokratike duke ua kthyer çifligarëve pronat e tyre dhe u pagoi shpërblime atyre që ishin dëmtuar gjatë Revolucionit. Nga ana tjetër, ai ndoqi një politikë demagogjike afrimi me elementë të caktuar borgjezë që kishin qenë në opozitë me të dhe, për të qetësuar masat popullore në një kohë kur nuk i kishte forcuar ende mirë pozitat e tij, u shpall kundër monarkisë dhe përkrahës i regjimit republikan parlamentar. Me propozimin e tij, «Asambleja Kushtetuese» shpalli më 21 janar Republikën Shqiptare dhe më 31 janar miratoi nenet e para të statutit duke e zgjedhur A. Zogun President të saj.

Sipas statutit, «Republika Shqiptare» ishte një republikë parlamentare, por Presidenti i republikës ishte njëkohësisht edhe Kryetar i qeverisë. Pushtetin legjislativ formalisht e ushtronte parlamenti, i përbërë prej dy dhomash: prej senatit dhe dhomës së deputetëve. Pushtetin ekzekutiv e kishte në duart e veta presidenti i Republikës. Kompetencat e dhomës së deputetëve, sidomos në fushën legjislative, kufizoheshin së tepërmi; projektligjet e votuara

prej saj i nënshtroheshin si kontrollit të senatit ashtu edhe kontrollit të Presidentit të Republikës.

Deputetët zgjidheshin për çdo 15 mijë frymë një herë në 4 vjet dhe duhej të kishin mbushur moshën 30 vjeç. Senatorët zgjidheshin në çdo 6 vjet dhe duhej të kishin mbushur moshën 40 vjeç. Senati përbëhej nga 18 anëtarë. Sipas statutit, vetëm 12 senatorë (dy të tretat) zgjidheshin; 6 të tjerët (një të tretën) i emëronte Presidenti i Republikës. Zgjedhjet e deputetëve dhe senatorëve bëheshin sipas një sistemi elektoral antidemokratik. Nga e drejta elektorale ishin përjashtuar më tepër se gjysma e banorëve madhorë të vendit (gratë, ushtarët, etj.). Deputeti nuk ishte i detyruar t'u jepte llogari zgjedhësve për veprimtarinë e zhvilluar prej tij në parlament.

Statuti dhe ligji mbi zgjedhjet u hapte rrugën për në dhomën e deputetëve dhe në senat vetëm të pasurve, pronarëve çifligarë, tregtarëve të mëdhenj, industrialistëve dhe agjentëve të tyre.

Me gjithë formën parlamentare, i gjithë pushteti ndodhej në duart e Presidentit të Republikës, i cili zgjidhej një herë në 7 vjet nga dhoma e deputetëve dhe senati. Presidenti i republikës, A. Zogu, gëzonte të drejtën të emëronte e të pushonte, pa propozimin e kërkujt, ministrat, funksionarët e lartë të shtetit, oficerët. Ai lidhte traktate dhe marrëveshje gjithfarësh me shtete të tjera, të cilat duhej të miratoheshin nga të dy dhomat. Presidenti i republikës kishte të drejtën e vetos, domethënë të drejtën të hidhte poshtë çdo ligj ose vendim të dhomës së deputetëve dhe të senatit, kur ky ligj ose vendim nuk përputhej me projektin e paraqitur nga qeveria.

Për të maskuar karakterin reaksionar të republikës, në statut kishte një kapitull që trajtonte të drejtat e qytetarit ku premtosej në mënyrë demagogjike sigurimi i lirive dhe të drejtave të qytetarëve, të cilat nuk u zbatuan asnjëherë. Statuti në të vërtetë i shpallte, por nuk i garantonte të drejtat e qytetarit. Njerëzit që kritikonin veprimtarinë antipopullore dhe antikombëtare të qeverisë arrestoheshin dhe internoheshin. Statuti i Republikës Shqiptare ishte, pra, një statut reaksionar, antipopullor, që shprehte dhe mbronte interesat e shtresave më reaksionare të vendit.

Duke u mbështetur në statutin e ri A. Zogu formoi më 1 shkurt 1925 qeverinë e re, në të cilën morën pjesë përsëri vetëm krerët e kundërrevolucionit, përfaqësuesit e çifligarëve dhe të borgjezisë reaksionare si Myfit Bej Libohova, Ceno Bej Kryeziu, Koço Kota etj.

Vrasja e L. Gurakuqit dhe B. Currit Vendosija e regjimit zogist u shoqërua me çarmatimin e popullsisë dhe me një fushatë terrori të pashembullt kundër të gjithë atyre që dyshoheshin se kishin marrë pjesë drejtpërdrejt ose tërthorazi në lëvizjen demokratike. Gjyqet ushtarake kundërrevolucionare dhanë dënime me vdekje, me burgim e internim.

Kundër krahinave që kishin qenë baza të kryengritjes dhe nuk pranuan t'i nënshtroheshin regjimit reaksionar të A. Zogut, u organizuan operacione ushtarake. Ekspeditat ndëshkimore, të udhëhequra nga Ceno Bej Kryeziu, Muharrem Bajraktari, Abaz Kupi etj. përshkuan me hekur e zjarr viset e pabindura në veri të vendit dhe, në mënyrë të veçantë, Malësinë e Madhe, Shalën, Krasniqen, Kthellën. Terrori zogist përfshiu edhe trevat e Jugut sidomos krahinat e Kurveleshit e të Lumit të Vlorës, ku vepronin bandat e Taf Kaziut, Hysni Demës etj.

Kujdes të veçantë i kushtoi klika zogiste asgjësimit fizik të kundërshtarëve më të rrezikshëm politikë të saj brenda e jashtë vendit. Për këtë qëllim A. Zogu e zgjeroi rrjetin e spiunazhit nën urdhrat e drejtpërdrejta të tij. Kështu, agjentë të paguar nga ai me ndihmën e fashistëve italianë vranë me atentat më 2 mars 1925 në Bari (Itali) patriotin e shquar Luigj Gurakuqin¹. Njëkohësisht, A. Zogu i forcoi ndjekjet kundër patriotit të paepur demokrat B. Curri, i cili në krye të një çete të armatosur, nuk e kishte pushuar luftën kundër reaksionit zogist edhe pas rënies së qeverisë së F. Nolit. Ndonëse plak e i plagosur rëndë në përpjekjen që u bë me mercenarët zogistë në janar 1925 në Krasniqe, ai qëndroi me armë në dorë gjatë dimrit, në kushte shumë të vështira, në bjeshkët plot dëborë të Dragobisë, duke pritur pranverën, me qëllim që të organizonte përsëri një kryengritje kundër regjimit antipopullor të A. Zogut. Luftën e patriotit plak e përkrahën masat popullore të vendit, sidomos fshatarësia e malësive të Kukësit, Shkodrës dhe Lezhës, e cila u tregua e gatshme të bashkohej me të dhe të hidhej në kryengritje.

Por kushtet për një kryengritje të re ishin shumë të vështira. Lëvizja revolucionare në Shqipëri ishte në rënie e sipër, kurse reaksioni sa vinte po forcohej. Shumica e bajraktarëve dhe e parisë së malësive të veriut ishin vënë në shërbim të A. Zogut. Bandat mercenare ndiqnin vazhdimisht çetat e armatosura antizogiste, të cilat mezi po

1) Vrasësi i L. Gurakuqit, Balto Stambolla, u ekzekutua më 1944 me vendim të gjyqit të Ushtrisë Nacionalçlirimtare si armik i popullit.

u bënin ballë kushteve jashtëzakonisht të vështira të dimrit. Qeveria shpalli shpërblime të mëdha për çdo njoftim mbi lëvizjen e tyre dhe për vrasjen e kundërshtarëve politikë të arratisur. Vetëm për të diktuar vendin ku ndodhej B. Curri qeveria shpalli një shpërblim prej 10 mijë fr. ari, për informatorin.

I shtrënguar nga kushtet e dimrit të ashpër, Bajram Curri e shpërndaui pjesën më të madhe të bashkëluftëtarëve, për t'u bashkuar me ta në pranverë. Gjatë muajve shkurt dhe mars ai me pak shokë u strehua në shpellën Gryka e Matinës, në Dragobi. Por nga fundi i marsit forcat qeveritare mundën ta diktonin strehën e tij. Më 29 mars 1925 Gryka e Matinës u rrethua nga forca të shumta mercenarësh. B. Curri dhe shokët e tij, ndonëse të dërrmuar nga uria dhe me këmbët e kalbura nga ngrica, nuk u dorëzuan. Në këtë përlshje të ashpër plaku trim B. Curri ra heroikisht me armë në dorë.

Vrasja e L. Gurakuqit dhe B. Currit, e këtyre udhëheqësve të shquar të revolucionit dhe lëvizjes antizogiste, e privoi lëvizjen demokratike nga dy figura të ndritura e me autoritet që ditën ta edukojnë popullin me idetë demokratike e ta udhëheqin në luftë. Ajo shkaktoi një pikëllim të madh në Shqipëri e në patriotët e mërgimit.

Reaksioni zogist me anë të likuidimit fizik të tyre deshi të godiste rëndë lëvizjen revolucionare. Por populli i bëri ata të pavdekshëm me këngët e tij dhe sidomos me luftën e vet që nuk pushoi asnjëherë.

F. Noli u kushtoi atyre elegji të bukura, në të cilat L. Gurakuqin e quan «Vigan liberator», ndërsa plakun revolucionar B. Currin «trim, tribun të vegjëlisë», «tmerr panik të mizorisë».

Qëndresa kundër qeverisë së A. Zogut vazhdoi brenda e jashtë vendit edhe pas vrasjes së dy prej udhëheqësve demokratë të saj. Nuk ishte e rastit që pikërisht në këtë kohë Fan S. Noli bashkë me revolucionarë të tjerë në mërgim krijuan organizatën e tyre revolucionare (KONARE) për vazhdimin e luftës kundër reaksionit zogist e imperializmit, ndërsa masat popullore të fshatit e qytetit kryen një sërë veprimesh antizogiste. Kjo dëshmonte se qëndresa popullore nuk mund të mposhtej.

Organizimi administrativ

Për të shtypur qëndresën popullore dhe për të siguruar pushtetin çifligaro-borgjez, A. Zogu krijoi një administratë të centralizuar e të bindur civile e ushtarake dhe i kushtoi një

kujdes të veçantë krijimit të levave të sigurta të regjimit të tij, në radhë të parë krijimit të xhandarmërisë dhe të milicisë.

Sipas ligjit mbi administratën civile, vendi u nda në 10 prefektura; çdo prefekturë kishte dy e më shumë nën-prefektura, të cilat përfshinin disa krahinari (komune).

Prefektët dhe nënprefektët ushtronin pushtetin ekzekutiv, si përfaqësues të qeverisë në prefekturë dhe nën-prefekturë. Prefektët emëroheshin drejtpërdrejt nga ministri i Brendshëm me miratimin e Presidentit të Republikës. Prefektët e Zogut bënë një spastrim rrënjësor të aparatit burokratik nga nëpunësit që ishin anëtarë të organizatës «Bashkimi», ose që kishin përkrahur Revolucionin e Qershorit.

Por qeveria zogiste u mbështet kryesisht në forcat e armatosura të xhandarmërisë e të milicisë. Në maj të vitit 1925 bandat mercenare që e kishin ndihmuar A. Zogun të vinte në fuqi, u inkuadruan nën drejtimin e instruktorit anglez, kolonelit Sterling, në reparte të rregullta të xhandarmërisë. Në kuadrin e xhandarmërisë u krijuan edhe kompani shëtitëse, të cilat lëviznin vazhdimisht nga një vend në tjetrin për të mbajtur gjithmonë të gjallë frymën e terrorit.

Administrimi i xhandarmërisë u nda në 4 zona: zona e Veriut me qendër Shkodrën, zona e Lindjes me qendër Peshkopinë, zona e Qendrës me qendër Tiranën dhe zona e Jugut me qendër Përmetin. Në çdo zonë-komandë kishte edhe nga një inspektor anglez me cilësinë e organizatorit. E gjithë xhandarmëria drejtohej nga komanda e përgjithshme, në krye të së cilës qëndronte komandanti që ishte shqiptar, dhe inspektori i përgjithshëm që ishte anglez.

Më 29 shtator 1926 vendin e inspektorit të përgjithshëm të xhandarmërisë, kolonelit anglez Sterling e zuri gjenerali anglez në pension J. Persi, i cili varej drejtpërdrejt nga Presidenti i Republikës.

Si mbështetje të aparatit të tij shtypës A. Zogu organizoi edhe bajraktarët e parinë e malësisë së Veriut, të cilët përbënin forcat më të prapambetura e më reaksionare të vendit. Qysh në mars 1925 ai filloi të bënte organizimin e tyre në repartet e milicisë dhe në qershor 1925, me qëllim që t'i bashkonte në shërbim të tij këto forca të errëta, organizoi në Tiranë kongresin e tyre. Në këtë kongres morën pjesë 350 bajraktarë dhe përfaqësues të parisë së malësive të Peshkopisë, Shkodrës dhe Kukësit. Zogu u premtoi atyre shpërblime të përmuajshme dhe grada ushtarake. Krerët e malësive të Veriut, nga ana e tyre, vendosën ta mbronin me çdo kusht regjimin e ri.

Në kulmin e terrorit dhe të dhunës policore, A. Zogu, për demagogji dhe për të thyer qëndresën kundër regjimit, shpalli amnistinë për të arratisurit politikë që ishte më tepër një kurth i kurdisur kundër tyre. Ai dërgoi në mërgim agjentët e vet për ta propaganduar këtë falje si një vepër humanitare dhe për t'i bindur të mërguarit të ktheheshin në atdhe. Disa prej tyre ranë në këtë kurth dhe pranuan të ktheheshin. Ata ose u vunë në shërbim të klikës zogiste ose pësuan vuajtje e privacione të mëdha. Të tjerët, sidomos të arratisurit politikë revolucionarë, vazhduan luftën për përmbysjen e diktaturës reaksionare.

Nga ana tjetër, në dhjetor të vitit 1925, Kryetari i Republikës dekretoi ligjin për faje politike në bazë të të cilit çdo propagandë e veprimtari kundër regjimit dhe A. Zogut ndëshkohej rëndë. Për zhvillimin e propagandës ligji parashikonte dënime nga 5 deri në 15 vjet burgim, ndërsa për veprimtari të fshehtë politike që synonte në ndryshimin e formës së regjimit, për shpërndarje armësh etj. jepeshin dënime me vdekje. Gjyqet zogiste nuk e pushuan asnjëherë veprimtarinë e tyre.

Grabitja e popullit nga ana e klasave sunduese

Regjimi i A. Zogut, i cili e shpalli qysh në fillim veten mbrojtës të interesave të çifligarëve, i përforcoi shumë pozitë e këtyre të fundit dhe u dha atyre mundësinë ta shtonin arbitrarisht shtypjen e shfrytëzimin mbi fshatarët. Qeveria zogiste mbylli sytë përpara spekulimeve të shumta që bënin jo vetëm çifligarët, por edhe funksionarët e lartë, duke rrëmbyer tokat e shtetit dhe të fshatarëve. Këta përfituan nga ligji «mbi instalimin e emigrantëve», i shpallur qysh më 1923, sipas të cilit të mërguarve në Shqipëri, u jepej tokë nga pronat e shtetit. Çifligarë, tregtarë, nëpunës të lartë civilë e ushtarakë etj. u regjistruan si fshatarë dhe rrëmbyen tokat shtetërore, kurse bujqve prodhues u nxorën një varg pengesash. Në qershor 1926 qeveria njoftohej nga Ministria e Brendshme se «...me inspektimet që bëri drejtori i emigracionit në rrethet e Fierit, Lushnjës, Kavajës, Krujës e Beratit, konstatoi se gjithë tokat e pasurisë së shtetit kanë rënë në duar të tregtarëve dhe proprietarëve, të cilët, me kontrata gjysmake, kanë hyrë në tokat në fjalë si bujq shteti dhe kështu janë bërë zotër të vërtetë të çifligjeve të shtetit pa derdhur asnjë kapital ose mundim».

Por çifligarët nuk u kufizuan me kaq. Të përkranur nga autoritetet qeveritare dhe duke vënë në përdorim repartet e armatosura që mbanin me vete, megjithëse ekzistonte administrata shtetërore, ata u rrëmbyen fshatarëve edhe toka buke e kullota, që ishin për ta i vetmi mjet jetese.

Krahas tyre anëtarë të qeverisë, deputetë dhe personalitete të larta civile dhe ushtarake u sulën për të grabitur thesarin e shtetit dhe popullin. Korrupsioni i autoriteteve ishte aq i madh saqë edhe vetë shtypi qeveritar, nën presionin e valës së madhe të zemërimit popullor u detyrua të ngrinte zërin kundër abuzimeve të pashembullta që po bënin funksionarët e lartë të regjimit zogist në bashkëpunim me shoqëritë e huaja kapitaliste në dëm të pasurive natyrore të vendit. Një nga këta ishte vetë A. Zogu, i cili përveç të tjerave, pranoi shpërblimin prej 1 milion liretash që i dha diktatori fashist i Italisë B. Musolini për ta lidhur pas vetes. Prandaj Presidenti i Republikës me qëllim që të shpëtonte pozitën dhe regjimin reaksionar të tij, u përpoq të shkarkonte veten nga përgjegjësia dhe ta drejtonte indinjatën e popullit kundër bashkëpunëtorit të tij Myfit Bej Libohovës. Për këtë qëllim, pas formimit të qeverisë së re në shtator 1925, të kryesuar po nga A. Zogu dhe në të cilin M. Libohova nuk bënte pjesë, u krijua një komision parlamentar. për të hetuar këto abuzime.

Por gjatë hetimeve doli në shesh korrupsioni i gjithë klikës zogiste, grabitjet që ishin bërë jo vetëm nga M. Libohova, por edhe nga anëtarët e tjerë të qeverisë dhe bile nga vetë kryetari i shtetit A. Zogu, megjithëse ky ishte përpjekur ta fshihte me kujdes veten e tij.

Grabitjet skandaloze të zbuluara nga anketa parlamentare ishin vetëm një pjesë e grabitjeve të organizuara e sistematike që bënte aparati shtetëror zogist në kurriz të masave popullore. Funksionarët zogistë e shpërdoruan pozitën e tyre zyrtare për t'u pasuruar me mënyra të paligjshme e arbitrare. Një nga këto mënyra ishte përveçtesimi i një pjese të taksave shtetërore.

Me vendosjen e regjimit zogist, taksat filluan të shtoheshin e të bëheshin një barrë shumë e rëndë për popullin. Kështu, më 23 shkurt 1926 qeveria nxori një dekret, sipas të cilit hiqej ligji i mëparshëm i 11 prillit 1925 që çlironte nga pagimi i taksës së bagëtisë (xhelepit) pronarët që kishin deri në 100 kokë bagëti të imëta dhe vihej në fuqi përsëri ligji i 17 janarit 1923, që ngarkonte me 0,5 fr. ari taksë vjetore çdo kokë bagëtie të imët. Tre muaj më vonë, më 3 qershor 1926, doli një dekretligj tjetër, sipas të cilit taksa e bagëtisë ngrihej në 1 fr. ari për kokë në

vit. Pas pak kohësh, sipas udhëzimeve të qeverisë, filloi mbledhja e taksave të prapambetura gjatë 9 vjetëve, nga viti 1918 deri më 30 shtator 1926. Duke vazhduar këtë rrugë, brenda 2-3 vjetëve klika zogiste i dyfishoi taksat e popullsisë. Kështu, ndërsa në vitin 1925 masat popullore ishin të detyruara të paguanin taksa të ndryshme që arrinin në një shumë të përgjithshme prej 15 661 180 fr. ari, në vitin 1926 kjo shumë u ngrit në 23 009 360 fr. ari dhe në vitin 1927 në 30 859 800 fr. ari.

Qeveria e Zogut vazhdonte ta praktikonte sistemin e vjetër turk të shitjes së taksave sipërmarrësve, të cilët lejoheshin të spekulonin në kurriz të popullit duke i rritur këto në mënyrë arbitrare në dyfishin e trefishin, siç ngjiste zakonisht me taksën e së dhjetës. Në mjaft raste autoritetet qeveritare në prefektura e nënprefektura dhe në mënyrë të veçantë, prefektët, nënprefektët, drejtorët e financave dhe komandantët e xhandarmërisë në rrethe, jo vetëm që përvetësonin një pjesë të taksës së bagëtisë, të së dhjetës, taksës së rrugës etj., por arrinin deri atje sa të grabitnin shpeshherë edhe të hollat e grumbulluara vullnetarisht nga popullsia për hapje e ndreqje shkollash, ndërtim urash, etj.

Buxheti shtetëror përdorej kryesisht për mbajtjen e forcave të armatosura e për aparatën burokratik, vetëm një pjesë shumë e vogël e tij caktohej për zhvillimin ekonomik e kulturor.

Në buxhetin financiar të vitit 1926-1927, 75 për qind e tij parashikohej të shpenzohej për mbajtjen e forcave ushtarake dhe të aparatit shtetëror dhe vetëm 25 për qind për zhvillimin e ekonomisë, për ndërtime botore, arsim, kulturë, shëndetësi etj. Vetëm Presidenti i Republikës A. Zogu shpenzonte më tepër se Ministria e Shëndetësisë për gjithë shërbimin mjekësor në Shqipëri dhe Ministria e Bujqësisë për gjithë nëpunësit dhe kuadrot bujqësore të vendit të marra së bashku.

2. POLITIKA ANTIKOMBËTARE E «DYERVE TË HAPURA»

Banka Kombëtare e Shqipërisë dhe huaja e SVEA-s

Politikën e saj të brendshme antipullore qeveria zogiste e shoqëroi me një politikë të jashtme antikombëtare që e futi Shqipërinë në kthetrat e fashizmit italian. Klika e Zogut e kuptonte se regjimi reaksionar nuk

mund të mbahej në këmbë pa ndihmën e jashtme. Kjo diktohej si nga gjendja e vështirë ekonomike-financiare dhe baza e dobët e pasigurt shoqërore e regjimit, ashtu edhe nga koniunktura ndërkombëtare.

Në rrethanat ndërkombëtare të kohës, në Evropë ushtronte ndikim mbizotërues politika e dy shteteve të mëdha rivale imperialiste, Anglisë dhe Francës. Pas këtyre fuqive shkonin edhe shtete të tjera, midis të cilave Jugosllavia e lidhur me Francën dhe Italia e cila kishte filluar të afrohej me Anglinë. A. Zogu duhej të kërkonte ndihmë në njërin nga këto dy shtete fqinje, gjithashtu rivale midis tyre dhe të interesuara më shumë për depërtimin e tyre ekonomik e politik në Shqipëri. Për shkak të presionit që ushtroi, midis së tjerash, edhe diplomacia angleze, ai zgjodhi Italinë, e cila ishte më e madhe dhe më e fuqishme se Jugosllavia. Për këto arsye qysh më 30 janar 1925 A. Zogu iu drejtua Benito Musolinit dhe kërkoi vendosjen e marrëdhënieve miqësore midis Romës dhe Tiranës. Kjo kërkesë u mirëprit nga diktatori fashist i cili shpejtoi të vinte në jetë planet për nënshtrimin ekonomik e politik të Shqipërisë, realizimi i të cilave u lehtësua në një masë të madhe nga politika e jashtme antikombëtare e A. Zogut.

Orientimi i qeverisë së Tiranës ndaj Italisë dhe Anglisë u shpreh menjëherë në politikën e «dyerve të hapura», të cilën A. Zogu filloi ta ndiqte me ardhjen e tij në fuqi, duke u dhënë përparësi këtyre fuqive.

Qysh në shkurt 1925 «Shoqërisë Anglo-Persiane të Naftës» (Anglo-Persian Oil Company) iu dha koncesioni për kërkimet e naftës në një sipërfaqe toke prej 220 mijë hektarësh dhe me të drejtë shfrytëzimi në 60 mijë hektarë. Por dhënia e këtij koncesioni nxori në shesh kontradiktat që ekzistonin midis Italisë dhe Anglisë në lidhje me përvetësimin e burimeve naftëmbajtëse të Shqipërisë. Qeveria e Romës, e cila synonte t'i shtinte vetë në dorë këto burime, u mbështet, edhe këtë radhë në marrëveshjen e 9 nëntorit 1921, protestoi pranë Forejn Ofisit në Londër kundër këtij koncesioni dhe, duke iu referuar interesave të përbashkëta anglo-italiane, deklaroi se marrja e tij nga Italia kishte jo vetëm rëndësi ekonomike, por edhe strategjike. Benito Musolini ndërhyri me këmbëngulje dhe në formë kërcënuese edhe pranë A. Zogut për ta detyruar këtë t'ua jepte koncesionin shoqërive kapitaliste italiane. Kërkesa e B. Musolinit nuk mbeti pa rezultat. «Anglo-Persian-i» i udhëzuar nga qeveria britanike i bëri Romës disa lëshime. Në mars 1925 ndërmarrja shtetërore italiane «Hekurudhat e Shtetit italian» (Ferrovie dello Stato Italiano), mori në

koncesion 50 mijë hektarë tokë për kërkime me të drejtë shfrytëzimi në 30 mijë hektarë për administrimin e të cilave u krijua një shoqëri e veçantë «Ndërmarrja Italiane e Naftës së Shqipërisë» (Azienda Italiana Petroli Albania — AIPA). Pas dy muajsh dhe «Shoqëria Italiane e Minerave të Bitumit të Selenicës» (Societa Italiana delle Miniere di Selenizza — SIMSA) mori në koncesion 2140 hektarë tokë për kërkime nafte me të drejtë shfrytëzimi në 800 hektarë. Koncesione për naftën morën edhe shoqëri të tjera kapitaliste: Shoqëria angleze Herbert H. Rushton mori në koncesion në korrik 1925, 80 mijë hektarë tokë për kërkime, me të drejtë shfrytëzimi në 50 mijë hektarë; një nga shoqëritë më të mëdha monopoliste të ShBA, «Shoqëria e Naftës e Nju-Jorkut», (Standard Oil C^o of New-York), mori 80 mijë hektarë tokë për kërkime, me të drejtë shfrytëzimi në 50 mijë hektarë; shoqëria franceze «Sindikati Franko-Shqiptar» (Syndicat Franco-Albanais) mori gjithashtu 120 mijë hektarë tokë për kërkime të naftës dhe të mineraleve të ndryshme si hekur, zhivë, bakër, squfur, me të drejtë shfrytëzimi në 30 mijë hektarë. «Sindikati Italian i Shtresave Minerare Shqiptare», (Sindacato Italiano Giacimenti Minerari Albania — SIGMA) në tetor 1925 mori në koncesion për 50 vjet nxjerrjen e qymyrgurit (linjit) në Memaliaj, duke i paguar qeverisë shqiptare 2 fr. ari për hektar në vit për tokat që do të shfrytëzonte. Një muaj më vonë një shoqëri jugosllave mori në koncesion shfrytëzimin e bakrit të zonës së Pukës. Një shoqëri gjermane dhe një italiane morën koncesion për shfrytëzimin e pyjeve në Mamurras. Qeveria e Zogut u dha kështu në koncesion shoqërive të huaja kapitaliste 23 për qind të truallit të Shqipërisë.

Pozitat më të rëndësishme i fituan grupet financiare italiane, sidomos me themelimin e «Bankës Kombëtare të Shqipërisë» dhe me huan e «Shoqërisë për Zhvillimin Ekonomik të Shqipërisë» (Societa per lo Sviluppo Economico dell Albania — SVEA).

Në 15 mars të vitit 1925 qeveria e Zogut, e përfaqësuar nga ministri i Financave Myfit Libohova, nënshkroi me një grup financiar italian konventën për themelimin e «Bankës Kombëtare të Shqipërisë». Sipas konventës, në formimin e kapitalit themelor të bankës, shtetasit shqiptarë mund të kishin deri në 49 për qind të aksioneve, kurse shtetasit e huaj jo më pak se 51 për qind të aksioneve. Në rast se aksionet nuk do të nënshkruheshin nga shtetasit shqiptarë brenda një afati të caktuar, ato u kalonin italianëve. Por autoritetet shqiptare morën rryshfete të më-

dha nga grupi financiar italian dhe i penguan shtetasit shqiptarë të nënshkruanin aksione deri në masën 49 për qind, duke mos e shpallur afatin për nënshkrimin e aksioneve, i cili, në bazë të një marrëveshjeje të fshehtë, mbaronte brenda një kohe të shkurtër. Aksionet që nuk arritën të nënshkruanin shtetasit shqiptarë, i morën italianët, me anë të nënshkrimit të aksioneve fiktive prapa të cilave fshihej shteti italian.

Përfaqësuesit e institucioneve kapitaliste italiane mundën në këtë mënyrë të shtinin në dorë pjesën më të madhe të aksioneve të «Bankës Kombëtare të Shqipërisë». Vetëm tre bejlerë cifligarë, që të tre agjentë të imperia-lizmit italian, morën rreth 25 për qind të aksioneve. Por edhe kjo u bë për të mashtruar opinionin publik shqiptar, sepse më vonë ata ua shitën aksionet e tyre bankave të mëdha të Italisë. Pjesa tjetër e aksioneve u ble nga institucionet kapitaliste zvicerane, jugosllave e belgjiane.

«Banka Kombëtare e Shqipërisë», e cila kishte qendrën e vet në Romë, u krijua si bankë emisioni dhe krediti. Ajo kishte të drejtë ekskluzive të emetonte bankënota dhe privilegjin e konjimit (prerjes) të monedhave metalike e divizionale. Ajo gëzonte gjithashtu të drejtën të bën-te veprime krediti.

Sipas konventës, banka duhej t'i jepte shtetit shqiptar 10 për qind nga fitimet. Por ajo e fshihte në bilancet e saj sasinë e vërtetë të këtij fitimi. Përveç kësaj, fitimi që do të realizohej nga përdorimi i monedhave metalike duhej të ndahej në pjesë të barabarta midis shtetit shqiptar dhe «Bankës Kombëtare». Në të vërtetë banka nuk dha asgjë nga ky fitim.

Në mars të vitit 1925 qeveria e Tiranës lidhi një kontratë me grupin financiar që mori përsipër krijimin e «Bankës Kombëtare» në bazë të së cilës ky i fundit duhej t'i gjente një hua shtetit shqiptar. Në fakt pas këtij grupi ishte shteti italian dhe huaja u akordua prej tij. Për dhënien dhe administrimin financiar të kësaj huaje u krijua nga qeveria fashiste, SVEA, me të cilën qeveria shqiptare nënshkroi më 29 maj 1925 konventën. Huaja e dhënë ishte 50 milionë fr. ari, nga të cilat qeverisë shqiptare i viheshin në dispozicion, pas rivlerësimit që iu bë liritës në vitin 1927, 62,7 milionë fr. ari. Huaja duhej të shlyhej brenda një periudhe prej 40 vjetësh me një kamatë të rëndë vjetore prej 7,5 për qind, e cila do të paguhej jo në bazë të kësteve vjetore të marra, por mbi të gjithë shumën nominale të huas që arrinte në 70,5 milionë fr. ari. Sipas një akti të veçantë, qeveria shqiptare ishte e lirë ta denonconte marrëveshjen

e huas dhe të përfundonte marrëveshje me ndonjë vend tjetër, në rast se SVEA nuk i jepte asaj vitin e parë këstin e caktuar prej 7,5 milionë fr.ari. Por ky akt u zhduk nga M. Libohova dhe SVEA veproi si deshi. Kështu qeveria shqiptare nuk e mori të plotë si këstin e parë ashtu edhe të dytin, ndërsa kamatën detyrohej ta paguante rregullisht sipas marrëveshjes.

Për të siguruar vjeljen e kamatës dhe shlyerjen e huas, SVEA-s apo shtetit italian i ishin lënë peng të ardhurat nga doganat dhe monopolet e shtetit shqiptar deri në shumën 8,5 milionë fr.ari. në vit. Ky peng dëshmonte për vendosjen e kontrollit financiar italian mbi shtetin shqiptar. Qeveria shqiptare «detyrohej në mënyrë të prerë të mos bënte gjatë kohës që vazhdonte kontrata (40 vjet) asnjë ndryshim në tarifën doganore, pa rënë më parë në marrëveshje me shoqërinë». Me një kllauzolë të tillë rivendosej regjimi i kapitulacioneve që ekzistonte deri në vitin 1914 në Shqipëri.

Më 1927, kur qeveria shqiptare nuk ishte në gjendje ta paguante këstin e parë të huas, qeveria fashiste e Mussolinit, për të forcuar edhe më tepër pozitat e saj në Shqipëri mori përsipër t'i shlyente vetë obligacionet e huas së SVEA-së. Kështu detyrimi i Shqipërisë ndaj SVEA-s u kthye në një detyrim ndaj qeverisë italiane. Si pasojë, kontrolli mbi doganat dhe monopolet e Shqipërisë kaloi në duart e qeverisë imperialiste të Romës.

Sipas projektit, huaja e SVEA-s do të përdorej në këtë mënyrë: 31,2 milionë fr. ari për përmirësimin e bujqësisë, për bonifikime, tharje kënetash e ndërtime kanalesh vaditëse dhe pjesa tjetër për ndërtime botore (rrugë, ura, ndërtesa). Por me pëlqimin e vetë qeverisë shqiptare dhe të A. Zogut, disa kohë pas nënshkrimit të konventës, u bënë ndryshime në projekt. Për të sabotuar zhvillimin e vendit në përgjithësi dhe të bujqësisë në veçanti, dhe për ta mbajtur Shqipërinë në gjendje vartësie ndaj Italisë fashiste, gati e gjithë shuma e huas që u muar, u përdor në pjesën më të madhe për ndërtime rrugësh e objektesh me karakter strategjik si porti i Durrësit dhe fortifikime të ndryshme, të cilat do t'u shërbenin më vonë nevojave ushtarake të Italisë fashiste, për ndërtime pallatesh qeveritare dhe burgjesh. Për zhvillimin e bujqësisë u shpenzuan vetëm 2,5 milionë fr.ari.

Kapitalet e huaja filluan të depërtonin edhe në ekonominë bujqësore të Shqipërisë. Ndërmarrje bujqësore italiane u ngritën në Sukth të Shijakut (Ente Industrie Agrarie Albania — EIAA) në vitin 1925, në Llakatund pranë Vlorës më 1926, në Yrshek pranë Tiranës (Societa Anonima per

l'Industria Agraria — SAPIA) më 1928, dhe më vonë në Vurg të Delvinës etj.

Në këto vite pati një dyndje kërkesash nga ana e kapitalistëve të vendeve të ndryshme e sidomos nga ata italianë për të depërtuar me kapitalet e tyre edhe në tregti, në industrinë e lehtë dhe ushqimore, në ekonominë komunale etj. Qeveria e A. Zogut nënshkroi me ta një varg marrëveshjesh.

Shoqëritë e huaja kapitaliste patën nga qeveria e Zogut lehtësi të mëdha dhe përfituan privilegje të pakufizuara, që nuk i gëzonin shoqëritë e ndryshme të kësaj kategorie në vende të tjera të huaja. Një pjesë e tyre, kryesisht ato italiane, i morën koncesionet me një afat të gjatë për 99 vjet. Këto shoqëri u përjashtuan nga tagri doganor, u ngarkuan me një tatim shumë të ulët (5-6 për qind); qiraja e tokave që morën në koncesion ishte fare e vogël (AIPA p.sh. paguante 1,5 fr. ari për hektar). Ato u përjashtuan edhe nga kontrolli i shtetit shqiptar. Kështu, ndërsa banka grabiste pasurinë monetare të vendit, shoqëritë e huaja kapitaliste grabisnin pasuritë natyrore të Shqipërisë dhe tregjet e saj.

Koncesionet e dhëna Italisë u shtrinë edhe në fushën e kulturës. Italianët fituan të drejtën të bënin gërmime arkeologjike në sipërfaqe të mëdha të vendit, për të provuar, përveç të tjerave, lidhjet e ngushta të Shqipërisë me Romën që në kohët antike. Objektet e zbuluara nga arkeologu italian Ugolini u grabitën dhe u çuan në Itali.

Politika antikombëtare e A. Zogut cenoi edhe tërësinë territoriale të atdheut. Për ndihmën që i dha qeveria e Beogradit në shtypjen e Revolucionit të Qershorit, ai e shpërbleu atë duke i dhënë Jugosllavisë, me vendimin e korrikut 1925 manastirin e Shën-Naumit në breg të Liqenit të Ohrit me tokat përreth dhe një pjesë të krahinës së Vermoshit në Veri, përkatësia e të cilave Shqipërisë i ishte njohur edhe nga Konferenca e Ambasadorëve në Paris.

Pakti i parë italo-shqiptar i Tiranës

Depërtimi ekonomik i papenguar i Italisë në Shqipëri, krijoi kushte të përshtatshme për depërtimin politik të Romës në këtë vend, që do të shërbente si bazë për realizimin e politikës ekspansioniste në zonën ballkanike dhe danubiane. B. Musolini filloi të bënte presion për të kaluar nga koncesionet ekonomike në marrëveshje ushtarake dhe politike. Ai ia arriti pa vështirësi qëllimit. Në gusht 1925 midis

B. Musolinit dhe A. Zogut, nëpërmjet shkëmbimit të notave, u lidh një marrëveshje e fshehtë ushtarake për ndihmë e bashkëpunim midis dy vendeve në rast lufte.

Në bazë të saj Italia fashiste, gjoja për të siguruar interesat e Shqipërisë, kishte të drejtë të pushtonte jo vetëm territorin e shtetit shqiptar, por edhe tokat e banuara nga shqiptarët që ndodheshin jashtë këtij territori.

Orientimi i A. Zogut drejt Italisë dhe forcimi i pozitive të saj në Shqipëri e shqetësuan qeverinë e Beogradit. Planet e saj për ta vënë shtetin shqiptar nën ndikimin jugosllav me anë të një huaje dhe të ndihmës ushtarake, siç parashikohej në një marrëveshje të fshehtë që ishte lidhur midis Pashiqit dhe Zogut, pësuan një goditje të rëndë. Qeveria jugosllave filloi përsëri të bënte demagogji me parullën e «mbrojtjes së pavarësisë» shqiptare, duke kërkuar edhe përkrahjen e Francës. Por qeveria franceze nuk donte t'i acaronte marrëdhëniet me B. Musolinit, i cili synonte tanimë të siguronte monopolin në veprimet ekonomike e politike në Shqipëri, duke e quajtur këtë si «sferë ndikimi» thjesht italiane.

Gjatë vitit 1925, qeveria e Musolinit bëri sondazhet e para në Tiranë për përfundimin e një marrëveshjeje politike italo-shqiptare për ta lidhur Shqipërinë edhe politikisht pas qerres së Italisë. I dërguari i Romës A. Lesona i dha Zogut si dhuratë personale një shumë të madhe të hollash dhe i premtoi ndihma ekonomike e financiare. Nga ana tjetër për t'i bërë presion, në skelën e Durrësit erdhën për «vizitë» anije të flotës ushtarake italiane. Bisedimet u ndërpre në përkohësisht, sepse Italia ishte e zënë me përpjekjet për krijimin e një Lokarnoje ballkanike që synonte rrethimin e asgjësimit të Jugosllavisë; ato u rimorën nga pala italiane në verën e vitit 1926. Më 24 qershor ministri italian në Tiranë P. Aloizi (P. Aloisi) i propozoi zyrtarisht qeverisë zogiste përfundimin e një pakti politik, i cili ndonëse i referohej vendimit të Konferencës së Ambasadorëve të vitit 1921 i jepte Italisë të drejtën ekskluzive, pa ndërmjetësimin e Lidhjes së Kombeve, për të «mbrojtur» Shqipërinë në rast se kjo bëhej objekt i ndonjë sulmi. P. Aloizi përdori ndaj A. Zogut si metodën e kërcënimit e të presionit, ashtu edhe atë të joshjes me anë të premtimit të ndihmave për shtetin shqiptar dhe të dhuratave të reja personale për Presidentin e Republikës. Propozimi i Romës i erdhi A. Zogut në një kohë, kur nuk ishte shuar ende zemërimi popullor i shkaktuar nga koncesionet italiane dhe kur Jugosllavia bënte presion që ai të mos shkëputej prej saj. I trembur nga ky hap i shpejtuar

i B. Musolinit dhe për të ruajtur dukjen e pavarësisë A. Zogu kërkoi ndërhyrjen e përfaqësuesit të Anglisë.

Anglia i përkrahte prirjet ekspansioniste të Italisë fashiste drejt Ballkanit. Qysh në dhjetor 1925, kur B. Musolini përgatitej të sulmonte Etiopinë, qeveria angleze e kishte këshilluar atë të kërkonte «një depërtim paqësor» në një vend më të afërt, në Shqipëri, ku Anglia do t'i linte Italisë dorë të lirë, por në atë masë sa të mos cenohet hegjemonia angleze në politikën evropiane. Prandaj, me qëllim që t'i tregonte Romës se kjo nuk mund të bënte asnjë hap në Ballkan pa miratimin paraprak të Anglisë, qeveria e Londrës i kërkoi shpjegime B. Musolinit në lidhje me përçapjen e ministrit italian në Tiranë. Qeveria e Romës e kuptoi se pa siguruar pëlqimin e Anglisë do ta kishte vështirë të realizonte planet e saj ekspansioniste. Për këtë arsye më 30 shtator 1926 në qytetin Livorno të Italisë u organizua një takim midis B. Musolinit dhe ministrit të Jashtëm britanik Ostin Çemberlen (Austen Chamberlain). Në këtë takim O. Çemberleni i bëri të qartë B. Musolinit se Britania e Madhe do të kundërshtonte çdo orvatje të Italisë për t'u shtrirë në pellgun perëndimor të Mesdheut, dhe i dha të kuptonte se ekspansioni italian mund të realizohej, pa ndonjë rrezik, në Evropën Juglindore. Diplomacia angleze e ndërsehte kështu fashizmin italian drejt zonës ballkanike e danubiane për të kundërbalancuar rritjen e ndikimit të Francës dhe drejt lindjes, sa më afër kufijve të Bashkimit Sovjetik. Të inkurajuar nga Anglia, fashistët italianë i dyfishuan përpjekjet për nënshtrimin politik të Shqipërisë.

Nga ana tjetër, edhe qeveria jugosllave, duke parë se A. Zogu po shkëputej gjithnjë e më shumë nga ndikimi i saj, i shtoi përpjekjet që ta detyronte këtë të ndiqte një politikë prougosllave. Për këtë qëllim përdori edhe metodën e vjetër të saj — diversionin. Ajo shfrytëzoi pakënaqësinë e popullsisë katolike të Dukagjinit ndaj regjimit zogist dhe e nxiti atë të ngrinte krye për të kërkuar privilegje dhe njohjen e një administrate të veçantë për të. Në krye të kësaj lëvizjeje u vunë të mërguar politikë që ndodheshin në Jugosllavi me dom Loro Cakën në krye, të cilët i dhanë asaj një karakter fetar e separatist. Kryengritja shpërtheu më 20 nëntor 1926 dhe e gjeti qeverinë e A. Zogut të papërgatitur. Kryengritësit në ditët e para patën disa suksese dhe iu afruan Shkodrës. Por qeveria e A. Zogut, duke nxitur fanatizmin fetar të myslimanëve kundër katolikëve, mundi të grumbullonte forca të shumta mercenare dhe ta shtypte lëvizjen me egërsi. Gjykata ushtarake dënoi me

vdekje 13 vetë dhe 15 të tjerë në mungesë, ndërsa 222 vetë u dënuan me burgime të ndryshme. Shumë u dënuan pa gjyq. Popullsia e Dukagjinit u grabit e u persekutua pa mëshirë nga mercenarët e A. Zogut.

Beogradi nuk ia arriti qëllimit. Përkundrazi, kryengritjen e shfrytëzoi qeveria e Romës, e cila, duke qenë në dijeni të kësaj lëvizjeje qysh në fillim dhe duke e fryrë qëllimisht rrezikun jugosllav e gjeti çastin e përshtatshëm për ta detyruar A. Zogun të përfundonte paktin e propozuar prej saj. I tronditur nga kryengritja e Dukagjinit, për të forcuar pozitën e vet, A. Zogu e pranoi kërkesën italiane.

Më 27 nëntor 1926 në Tiranë u nënshkrua Pakti italo-shqiptar «i miqësisë dhe i sigurimit», i njohur me emrin Pakti i parë i Tiranës.

Pakti përbëhej gjithsej nga 5 nene. Por thelbi i tij përmbahej në nenin 1, në të cilin thuhej: «Italia dhe Shqipëria deklarojnë se çdo cënim i *status quo*-së politike, juridike dhe territoriale të Shqipërisë është në kundërshtim me interesat politike të të dy palëve». Pakti do të qëndronte në fuqi për 5 vjet dhe mund të denoncohej ose të përtëritej një vit përpara mbarimit të afatit. Në fund përcaktohej se Pakti, pasi të miratohej, do të regjistrohej në Lidhjen e Kombeve.

Pakti i Tiranës ishte një tradhëti e re e hapur e A. Zogut ndaj interesave kombëtare të Shqipërisë. Neni 1, sipas të cilit Italia garantonte *status quo*-në politike dhe juridike të Shqipërisë, ishte një legalizim i drejtpërdrejtë i ndërhyrjes së Italisë në punët e brendshme të popullit shqiptar. Ai i jepte të drejtën Italisë të mbronte qoftë edhe me forcën e armëve, brenda në Shqipëri, po të ishte nevoja, regjimin e korruptuar të A. Zogut, duke e privuar popullin shqiptar nga e drejta për ta ndryshuar sipas dëshirës së tij formën e regjimit, ose për ta rrëzuar krejt klikën zogiste. Nga ana tjetër, Italia siguronte të drejtën të ndërhynte ushtarakisht në Shqipëri, në rast të një agresioni nga jashtë. Sipas nenit 2 shteti shqiptar nuk mund të lidhte marrëveshje politike dhe ushtarake me shtetet e tjera dhe në përgjithësi të bënte një politikë të jashtme të pavarur pa pëlqimin e Italisë. Pakti në thelb e vinte Shqipërinë nën protektoratin italian.

Pakti i Tiranës ngjalli një valë të re indinjate e zemërimi në opinionin publik shqiptar. Kjo e detyroi baronin Aloizi që e kishte nënshkruar atë në emër të qeverisë italiane, të deklaronte në letrën e dërguar qeverisë shqiptare më 5 dhjetor 1926 se gjoja ndihma e Italisë nuk do të jepej veçse kur të kërkohej nga Shqipëria. Por megjithëkëtë

«sqarim», patriotët shqiptarë e dënuan Paktin e Tiranës si pakt të pabarabartë, që e vinte Shqipërinë nën varësinë politike të Italisë. Vetëm lakejtë e regjimit, gjatë miratimit të paktit në parlament i thurën atij elozhe duke e paraqitur si një kontribut të klikës zogiste në forcimin e lirisë e pa-varësisë.

Pakti i parë i Tiranës pati një jehonë të gjerë edhe në arenën ndërkombëtare. I vetmi shtet i huaj që e dënoi atë si pakt skllavërues, ishte Bashkimi Sovjetik. Komisari për punët e jashtme të BRSS G. Çiçerin i deklaroi haptazi ambasadorit italian në Moskë se pakti vendoste praktikisht protektoratin italian mbi Shqipërinë dhe se politika e Italisë fashiste në Ballkan ishte plot rreziqe për paqen në këtë pjesë të botës. Shtetet kapitaliste mbajtën kundrejt Paktit të Tiranës qëndrime të ndryshme për shkak të kontradiktave që kishin në marrëdhëniet e tyre. Qeveria angleze duke i qëndruar besnike marrëveshjes së Livornos e miratoi Paktin dhe e uroi Musolinin për këtë fitore. Qeveria greke mbajti një qëndrim «mirëkuptimi». Vetë ministri i Jashtëm grek Mihallakopulos deklaroi se «Greqia e konsideron Paktin e Tiranës si një instrument diplomatik që në vetvete nuk mund të jetë i dëmshëm...»

Zhurme të madhe bënë sidomos shtypi jugosllav dhe ai francez, ministri i Jashtëm jugosllav Ninçiq e kritikoi ashpër Paktin e parë të Tiranës, por këto kritika, siç shkruante me të drejtë «Liria Kombëtare», bëheshin vetëm nga pikëpamja e interesave jugosllave. Plani i Ninçiqit, i cili kishte qenë frymëzuesi i orientimit të politikës jugosllave drejt afrimit me Italinë dhe parashikonte që depërtimi jugosllav në Shqipëri të bëhej në mënyrë paqësore, nën hijen e miqësisë me Italinë fashiste, dështoi plotësisht. Si rrjedhim i kësaj disfate, pak ditë pas përfundimit të Paktit të Tiranës, më 7 dhjetor 1926 Ninçiqi u largua nga qeveria. Pas tij, më 8 dhjetor, dha dorëheqjen kabineti jugosllav.

Acarimi i marrëdhënieve të Shqipërisë dhe Italisë me Jugosllavinë. Pakti i dytë i Tiranës

Megjithëse përfundimi i Paktit italo-shqiptar shkaktoi zemërim në qarqet diplomatike jugosllave e franceze, kur më 8 shkurt pakti u përcuall në Lidhjen e Kombeve dhe u pranua prej saj, në Këshillin e Lidhjes nuk u paraqit asnjë protestë. Por ndonëse Pakti i Tiranës nuk ngjalli kundërshtime në Lidhjen e Kombeve, politika angleze e afrimit me Italinë fashiste hasi në kundërshtimin e Francës dhe të Jugosllavisë.

18 Pas përfundimit të Paktit italo-shqiptar, në marrëdhëniet italo-jugosllave si edhe në ato jugosllavo-shqiptare filloi një farë acarimi. Jugosllavia për të treguar se nuk e miratonte Paktin e Tiranës, përveç zhurmës që bëri me anë të shtypit, filloi të organizonte çeta të armatosura dhe të lëvizte forca ushtarake në drejtim të kufijve shqiptarë! B. Musolini e shfrytëzoi këtë rast për t'u hedhur në një sulm diplomatik kundër Jugosllavisë. Në muajin mars të vitit 1927 me anën e një note që u dërgoi qeverive të Anglisë, Francës, Gjermanisë dhe Japonisë, ai tërhoqi vëmendjen e tyre në lidhje me «përgatitjet intensive të Jugosllavisë në kufi të Shqipërisë për një sulm kundër saj dhe orvatjet për të rrëzuar regjimin e Zogut». Njoftimet mbi këto përgatitje iu paraqitën Italisë me pëlqimin e A. Zogut, nga kryeorganizatori anglez në xhandarmërinë shqiptare, Sterling. Nota u pasua nga një fushatë plot akuza kundër Jugosllavisë. Në këtë fushatë shtypi fashist pati përkrahjen e atij anglez, veçanërisht të gazetës me influencë «Taims» (Times).

Acarimi i marrëdhënieve italo-jugosllave solli edhe ashpërsimin e marrëdhënieve jugosllave-shqiptare. Më 27 maj 1927 autoritetet shqiptare arrestuan shtetasin shqiptar V. Gjurasqoviq, të akuzuar për veprimtari spiunazhi në dobi të Jugosllavisë. Ky arrestim shërbeu si pretekst për shtimin e tensionit në marrëdhëniet shqiptare-jugosllave. Qeveria jugosllave tërhoqi më 4 qershor përfaqësinë e saj nga Shqipëria dhe preu marrëdhëniet diplomatike me të. Por me ndërhyrjen e Anglisë dhe të Francës konflikti jugosllavo-shqiptar nuk vazhdoi gjatë. Më 3 korrik 1927 marrëdhëniet diplomatike u vendosën përsëri.

Me gjithë këtë, marrëdhëniet jugosllave-shqiptare dhe italo-jugosllave nuk u përmirësuan. Vrasja në Pragë e agjentit jugosllav dhe ministrit të Shqipërisë në Republikën Çekoslovake, C. Kryeziut, në tetor 1927 nga ana e njerëzve të B. Musolinit dhe të A. Zogut, i acaroi përsëri marrëdhëniet midis Jugosllavisë, nga njëra anë, dhe Italisë e Shqipërisë nga ana tjetër. Këto konflikte të vazhdueshme shpunë në nënshtrimin gjithnjë e më shumë të Shqipërisë ndaj Italisë, e cila e kishte tani rrugën e hapur për realizimin e pikave të tjera të programit të saj ekspansionist. Siç i shkruante ministri Aloizi qeverisë fashiste përpara se të largohej nga Shqipëria, Italia duhej të forconte depërtimin e saj në të gjitha sferat: politike-ushtarake, ekonomike e kulturore. Nga pikëpamja politike duhej të rritej sundimi i Italisë mbi Shqipërinë dhe të aktivizohej në dobi të Italisë veprimtaria agjenturale e klerit katolik dhe e të

mërguarve reaksionarë shqiptarë. Nga pikëpamja ekonomike duhej të zgjerohej rrjeti i koncesioneve, të sigurohej monopoli i tregtisë së jashtme, të forcohej depërtimi në bujqësi e në të gjitha degët e ekonomisë. Edhe në fushën e arsimit e të kulturës Italia duhej të kishte pozita sunduese.

Në kushtet e acarimit të marrëdhënieve me Jugosllavinë, qeveria fashiste e quante urgjente sidomos çështjen e kthimit të Shqipërisë në një bazë ushtarake të Italisë. Menjëherë pas nënshkrimit të Paktit të Tiranës erdhën organizatorët e parë ushtarake italianë për ushtrinë shqiptare dhe ndihmat e para ushtarake.

Me anë të ministrit të ri të saj U. Sola qeveria e Romës filloi bisedimet me qeverinë zogiste për përfundimin e një aleance të re ushtarake. Për ta joshur A. Zogun të pranonte pa kundërshtim këtë aleancë, U. Sola shtroi edhe çështjen e shpalljes së monarkisë me ndihmën italiane, por kjo u la për më vonë gjoja që të mos përkonte me Paktin e të mos keqinterpretohej nga opinioni publik.

Dëshira e A. Zogut për t'u bërë mbret ishte e madhe por ai, nga ana tjetër, e kishte frikë aleancën ushtarake dhe donte garanci të forta që nuk do të sulmohej nga Italia.

Në bisedime e sipër u muar vesh se me 11 nëntor 1927 u përfundua pakti i miqësisë franko-jugosllave. Ky pakt synonte t'u vinte fre veprimeve të Italisë në Ballkan e ta siguronte Jugosllavinë nga një sulm eventual italian.

Në përgjigje të aleancës franko-jugosllave, Italia dhe Shqipëria nënshkruan më 22 nëntor 1927 traktatin e «aleancës mbrojtëse» ose, siç u quajt, «Pakti i dytë i Tiranës». Në thelb ky akt ishte një ripohim i paktit të vitit 1926 dhe shënonte një hap përpara drejt nënshtrimit politik të Shqipërisë nga ana e Italisë. Ky traktat vendoste midis Italisë dhe Shqipërisë një «aleancë mbrojtëse të pandryshueshme» për një periudhë prej 20 vjetësh, afat ky pa precedencë në marrëveshjet e shteteve të tjera. Në rast të një sulmi nga jashtë, secila nga palët nënshkruese do ta ndante fatin e palës tjetër, duke vënë në dispozicion të «aleates» së vet të gjitha mjetet luftarake, financiare etj., në rast se kjo kërkohet nga pala e kërcënuar. Vetë cilësimi i «aleancës» si e «pandryshueshme» bënte aluzion për faktin që edhe marrëveshja e përparme politike nuk mund të zhvlehtësohej. Traktati i ri e konkretizoi ndërhyrjen e Italisë në Shqipëri me anë të ndërhyrjes ushtarake në rast lufte e agresioni dhe i dha formën e maskuar të reciprocitetit, që i mungonte atij të vitit 1926. Më në fund, afati i këtij traktati i caktuar për 20 vjet i jepte mundësi Italisë që edhe

në rast se traktati i vitit 1926 me afat për 5 vjet nuk do të përtërihej më nga qeveria zogiste, protektorati i saj mbi Shqipërinë prapsepapë nuk lëkundej dhe mundësia për ndërhyrje nuk hiqej. Traktati i «aleancës mbrojtëse» e ktheu Shqipërinë në një bazë ushtarake të Italisë fashiste në Ballkan dhe e hodhi në mënyrë përfundimtare qeverinë e A. Zogut në orbitën e fashizmit italian.

Pakti i dytë i Tiranës u bë akoma më efektiv kur më 31 gusht të vitit 1928 u plotësua me marrëveshjet e reja ushtarake të fshehta italo-shqiptare që përcaktonin më hollësisht mënyrën e vendosjes së kontrollit ushtarak italian mbi Shqipërinë dhe të zbatimit të paktit në rast lufte e agresioni.

Në bazë të këtyre marrëveshjeve qeveria shqiptare detyrohej të merrte si organizatorë në ushtrinë shqiptare vetëm oficerë italianë. Oficerët italianë, ndryshe nga oficerët e vendeve të tjera nuk detyroheshin të merrnin shtetësinë shqiptare por vetëm të mbanin uniformë shqiptare. Ata megjithëqë paguheshin nga shteti shqiptar vazhdonin të konsideroheshin oficerë të ushtrisë italiane. Kështu në bazë të marrëveshjes në Shqipëri u vendos një mision i ri ushtarak i përbërë prej 280 oficerësh, i cili kryesohej nga fashisti Alberto Pariani.

Krahas organizatorëve ushtarakë, në krye të ushtrisë shqiptare që nuk duhej t'i kalonte të 6000 vetët, do të kishte një shtab oficerësh që duhej të varej drejtpërdrejt nga kryetari i shtetit shqiptar e jo nga komanda e lartë e ushtrisë shqiptare. Pranë A. Zogut caktohej edhe një këshilltar italian i cili ishte i plotfuqishëm për çështjet ushtarake dhe pa këshillat e të cilit vetë A. Zogu nuk mund të merrte asnjë vendim në këtë fushë.

Për kushtet e luftës marrëveshjet caktonin krijimin e një komande të lartë të përbashkët që duhej t'i nënshtrohej komandantit suprem të forcave ushtarake italiane.

Një pikë e marrëveshjes i jepte të drejtën ushtrisë italiane të pushtonte bregdetin dhe territorin shqiptar gjoja për qëllimet e luftës e të mbrojtjes së vendit.

Pakti i dytë i Tiranës u pasua menjëherë nga konkordati i lidhur në dhjetor 1927 midis Republikës Shqiptare dhe Vatikanit. Lidhja e këtij konkordati kishte për qëllim të forconte si ndikimin e Italisë në Shqipëri, ashtu edhe pozitën e A. Zogut në popullsinë katolike të Veriut, e cila, pas shtypjes së kryengritjes së Dukagjinit dhe terrorit që shpërtheu në atë krahinë, ishte shumë e pakënaqur nga qeveritarët zogistë.

Në bazë të konkordatit, u vendos shkëmbimi i përfa-

qësuesve diplomatikë midis Shqipërisë dhe Vatikanit. Shteti shqiptar i linte liri veprimi kishës katolike në Shqipëri dhe u njihte të drejtën e personit juridik kongregacioneve dhe urdhërave fetare. Qeveria e Zogut do të financonte klerin katolik me një shumë prej 200 mijë fr. ari në vit dhe do të lejonte hapjen e shkollave katolike private, kurse kleri katolik do të përkrahte regjimin e A. Zogut dhe, sigurisht edhe politikën italiane në Shqipëri.

3. QËNDRESA POPULLORE

Nga njëra anë politika e brendshme antipopullore e A. Zogut e shoqëruar me masa të egra terrori, me vjedhje e grabitje të popullsisë dhe nga ana tjetër tradhtia që u bëri ai interesave kombëtare duke nënshkruar traktate skllavëruese me Italinë, e kishin shtuar shumë pakënaqësinë dhe urrejtjen e masave popullore kundër regjimit dhe imperia- lizmit italian. Ndonëse në kushte terrori, këto u shprehën haptas në lëvizjet antizogiste, në qëndresën kundër dhunës çifligare, në lëvizjen punëtore.

Lëvizjet antizo- giste dhe antifa- shiste

Në vitet e para të sundimit zogist vazhduan, ndonëse në mënyrë spontane, veprimet e çetave të armatosura, protestat e manifestimet politike, të cilat synonin të mbanin gjallë sadopak frymën e Revolucionit të Qershorit dhe të mbronin të drejtat demokratike që po shkeleshin.

Me gjithë masat që mori për të përqendruar pushtetin në duart e veta, qeveria e Zogut nuk arriti ta zotëronte gjendjen. Masat popullore, siç i raportonin vetë prefektët Ministrisë së Brendshme dhe Presidentit të Republikës, e shikonin me armiqësi regjimin e ri, vazhdonin gjithnjë të kishin simpati për Revolucionin e Qershorit, për personin e F. Nolit dhe për organizatën «Bashkimi». Më 6 gusht 1925 ministri i Brendshëm u detyrua të kërkonte nga pre- fektët e nënprefektët që të merrnin masa të rrepta për t'i dhënë fund qëndresës popullore që po rritej. Në këtë

urdhër të fshehtë thuhej ndër të tjera: «Informatat e sigurta që ka kjo Ministri nga inspektorët e ndryshëm tregojnë se aty bëhet një propagandë e rrezikshme, sa që njeriu nuk beson në se ekziston apo jo qeveria. Propagandat kanë arritur kulmin kundër regjimit të sotëm dhe kanë provokuar dyshime në popull në ekzistencën e regjimit; flitet me insistim për ndryshimin e formës së republikës, për triumfin e të arratisurve».

Çeta të armatosura antizogiste vazhdonin të qarkullonin në krahina të ndryshme, duke mbajtur lart frymën e qëndresës. Në muajin gusht, në krahinat e Shalës, Nikaj-Merurit, Dukagjinit, Pukës etj. vepronte një çetë malësorësh, e përbërë prej 150 vetësh.

Më 15 shtator çetat e armatosura antizogiste goditën forcat qeveritare në qafën e Llogorasë. Nga fundi i tetorit kryen aksione antiqeveritare çetat e rrethit të Lezhës, duke prerë telat e telefonëve.

Më 16 nëntor shpërtheu në Përmet një demonstratë kundër regjimit reaksionar, gjatë së cilës demonstruesit, brohoritnin për regjimin e vendosur nga Revolucioni i Qershorit, për organizatën «Bashkimi», për F. Nolin etj. Në Shkodër, në festën e organizuar më 24 dhjetor, me rastin e përvjetorit të parë të fitores së kundërrevolucionit, përveç autoriteteve, nuk mori pjesë asnjë njeri tjetër.

Kundërshtimi i masave popullore ndaj regjimit të A. Zogut u shfaq me forcë të veçantë pothuajse në gjithë vendin gjatë zgjedhjeve për këshillat bashkiakë të qyteteve, që u bënë në dhjetor 1925. Këshillat bashkiakë që administronin veprimtarinë publike dhe komunale të qyteteve zgjidheshin me votim indirekt. Për të siguruar fitoren e kandidatëve zogistë, u aktivizua xhandarmëria e cila ndërhyri në mënyrë brutale për të shtypur vullnetin e zgjedhësve. Por me gjithë kërcënimet e saj, kandidatët qeveritarë nuk morën kudo shumicën e votave. Megjithatë klika zogiste me ndërhyrjet e saj arriti të shtinte në dorë përgjithësisht këshillat bashkiakë, të vetmet organe që mund të përfaqësonin deri diku vullnetin e qytetarëve.

Në dhjetor të vitit 1926, grupe të armatosura të arratisurish politikë, midis të cilëve ishte edhe Myslim Peza, kishin filluar të lëviznin nëpër fshatrat e Tiranës, Shijakut, Kavajës, Peqinit dhe Krujës. Në pranverën e vitit 1927 çeta të armatosura antizogiste qarkullonin edhe në krahinat e Dukagjinit, Shalës, Pukës dhe në krahina të tjera të Veriut. Kundër këtyre çetave të armatosura të patriotëve A. Zogu organizonte operacione ndëshkimore.

Manifestimi i parë publik me karakter antifashist e anti-

zogist u bë në Shkodër në nëntor të vitit 1927. Me rastin e festës së fashizmit italian — 28 Tetorit, — dega e «Bankës Kombëtare» në Shkodër kishte ngritur në ndërtesën e saj flamurin italian. Kundër këtij akti, dhe në përgjithësi për të protestuar kundër Paktit të parë të Tiranës, u hodhën në demonstratë, në fillim të nëntorit, nxënësit e gjimnazit të qytetit. Autoritetet qeveritare e shtypën demonstratën me forcë, dëbuan nga shkolla iniciatorët e saj dhe lëshuan një urdhëresë që u ndalonte çdo manifestim politik nxënësve të shkollave. Por nga ana tjetër ato u detyruan t'i jepnin urdhër bankës të ngrinte, në rast feste, vetëm flamurin shqiptar.

Manifestime antizogiste e antiitaliane, me rastin e 28 nëntorit 1928, u organizuan edhe nga nxënësit e liceut të Korçës e të qyteteve të tjera. Në këto manifestime u dëgjua të këndohesh me zjarr kënga e njohur antiimperialiste «Vlora-Vlora» ku shprehej urrejtja kundër imperializmit italian. Nëpër muret e shtëpive filluan të duken edhe parullat e para me përmbajtje revolucionare e antifashiste. Patriotët kaluan edhe në atentate kundër përfaqësuesve të shoqërive kapitaliste dhe oficerave italianë.

Por lëvizja antizogiste dhe antifashiste në këtë fazë të zbatues revolucionare mbeti një lëvizje e paorganizuar, e shpërndarë dhe e dobët.

**Qëndresa kundër
dhunës çifligare.
Zija e bukës**

Me vendosjen e regjimit zogist gjendja ekonomike e fshatarësisë u keqësua si pasojë e grabitjes së tokave nga ana e çifligarëve dhe e rritjes së detyrimeve e të

taksave.

Në këto kushte, fshatarët, në mënyrë spontane, u hodhën në luftë për t'i bërë ballë arbitraritetit çifligaro-borgjez e për të mos lejuar keqësimin e mëtejshëm të gjendjes së tyre.

Shfaqje të qëndresës fshatare pati në të gjitha krahinat e vendit. Në maj të vitit 1926, 96 fshatarë të Peshkëpisë (Pogradec), pas ankesës që i kishin paraqitur Kryetarit të Republikës, protestuan edhe në Senat kundër çifligarit Istref Beu, i cili kishte pushtuar fshatin e tyre duke e shpallur atë çiflig të tij dhe banorët e fshatit si bujq të tij. Në nëntor të po atij viti banorët e disa fshatrave të rrethit të Vlorës protestuan tek A. Zogu kundër Eqrem Bej Vlorës, i cili po i dëbonte nga tokat e bukës dhe kullotat. Ata kërkuan nga

Presidenti që 700 banorë të këtyre fshatrave të vendoseshin në tokat e shtetit.

Rasti më tipik i luftës së ashpër klasore në këtë periudhë midis fshatarëve e klasës çifligare, ishte konflikti që shpërtheu në shtator të vitit 1925 midis fshatarëve të Sopikut (Gjirokastër) dhe pronarëve çifligarë. Këta të fundit me ndihmën e nënprefektit dhe të xhandarmërisë së qytetit të Delvinës, kërkuan të dëbonin nga fshati më se 100 familje bujqish, meqenëse pronat e tyre, për arsye të rënies së çmimeve të prodhimeve bujqësore, do t'ua jepnin me qira pronarëve blegtorë për kullota. Në shtator të vitit 1925 çifligarët i ndaluan bujqit e Sopikut të punonin tokat dhe u rrëmbyen kullotën që ishte pronë e përbashkët (komunale) e fshatit. Protestat energjike të bujqve nuk u morën parasysh nga qeveria zogiste. Për të thyer qëndresën e bujqve, xhandarmëria arrestoi në fillim të janarit 1926 disa prej tyre. Si pasojë, lufta e fshatarëve kundër çifligarëve e mbrojtësve të tyre, autoriteteve zogiste, u acarua shumë. Të revoltuar, bujqit e fshatit nuk pranuan jo vetëm të largoheshin nga tokat që punonin, por as t'u jepnin detyrimet pronarëve çifligarë. Në shtator 1927 400 bujq të Sopikut, shumica gra, me sopata e gurë sulmuan postkomandën e xhandarmërisë dhe shtëpinë e njerit prej çifligarëve që ndodhej në fshat. Për ta shtypur lëvizjen fshatare u dërguan forca të shumta xhandarësh, të cilat shpërthyen terrorin kundër popullsisë. Rreth 550 burra, gra, pleq e fëmijë të Sopikut u detyruan të arratiseshin duke braktisur shtëpitë e tyre për t'iu shpëtuar ndjekjeve të xhandarëve.

Lufta kundër çifligarëve dhe funksionarëve zogistë mori karakter të ashpër edhe në krahinat e Shkodrës. Këtu ishte ndezur konflikti midis malësorëve të Malësisë së Madhe e të fshatarëve të zonës fushore, nga njëra anë, dhe vëllezërve Juka, nga ana tjetër, të cilët u kishin grabitur fshatarëve tokat e bukës dhe kullotat dimërore dhe ishin sjellë egërsisht me ta. Malësorët e katundeve Kelmend, Shkrel, Renc, Lohe, Rrjoll, Mal i Kolajve, Selcë etj. të krahinës së Pulajt (Shkodër) u ankuan në maj të vitit 1927 pranë kryesisë së republikës dhe dhomës së deputetëve kundër çifligarit Hamza Juka për grabitjet e veprimet e dhunës që kishte kryer kundër tyre. Në një protestë tjetër të fshatrave Bushat, Trush e Malgush, thuhej se ky çifligar, i ndihmuar nga i vëllai Musa Juka, zëvendësministër i Punëve të Brendshme, kishte rrahur e burgosur fshatarët.

Bujqit e shtetit në Çifligun e Ri të Lushnjes u ankuan kundër bejlerëve Vrionas të cilët me përkrahjen e xhandarëve vunë dorë mbi tokat e shtetit duke i dëbuar fsha-

tarët prej tyre. Në telegramin e protestës drejtuar A. Zogut ata kërkonin që «t'u pritëshin duart grabitqarëve...». Ankesa të shumta të fshatarëve u bënë edhe kundër kryepleqve, oficerëve të xhandarmërisë, nëpunësve të financës e të zyrave të pyjeve, të cilët kryenin gjithfarë spekulimesh në kurriz të fshatarëve. Ato u drejtuan edhe kundër kompanive shëtitëse të xhandarmërisë që mbillnin terrorin e plaçkitnin popullsinë e pafajshme.

Organet shtetërore u ndeshën edhe me kundërshtimin e vendosur të masave fshatare për të paguar taksat e rënda shtetërore. Ato vetë ishin të detyruara të pranonin se fshatarët e varfëruar nuk kishin ç'të jepnin.

Pakënaqësia ndaj regjimit zogist filloi të shtohet e të merrte përpjesëtime të gjera në dimrin e vitit 1927-1928, kur u ndjenë në mënyrë të theksuar pasojat e politikës fiskale të A. Zogut dhe të shtypjes e shfrytëzimit të çifligarëve dhe fajdexhinjve. Mjerimi gjatë atij dimri arriti kulmin. Uria përfshiu të gjitha krahinat, dhe sidomos fshatarësinë e malësive të Veriut. Ajo u shoqërua edhe nga sëmundjeve epidemike. Përpara një gjendjeje të tillë qeveria zogiste nuk e rishikoi politikën fiskale dhe nuk mori ndonjë masë tjetër lehtësuese. Duke pasur frikën e lëvizjeve popullore dhe për të krijuar përshtypjen se interesohej për popullin, A. Zogu krijoi, në janar 1928, një komision qeveritar i cili u drejttoi një thirrje të pasurve dhe të huajve për të dhënë lëmosha. «...Shtatëdhjetëmijë pleq, gra, burra e fëmijë, — thuhej në këtë thirrje, — gjenden nën kërcënimin e vdekjes më të tmerrshme, të vdekjes prej urisë dhe sëmundjeve të ndryshme, të shkaktuara prej saj...».

Delegacione të ndryshme fshatarësh u drejtoheshin organeve qeveritare duke u kërkuar të merrnin masa për të shpëtuar popullsinë nga vdekja. Në lutjen që pleqësia e një vargu fshatrash të rrethit të Krujës i drejtonte Ministrisë së Punëve të Brendshme më 9 shkurt 1928, thuhej: «... Të dëshpëruem krejt dhe tue pa popullin tonë që asht tue dekë dita-ditës, jemi shtrëngue me ardhë këtu... Për hatër të Zotit, për mëshirën e perëndisë, na shpëtoni...».

Në prill të vitit 1928 uria filloi të ndjehej gjithnjë më shumë edhe në krahinat e Jugut. «Gazeta e Korçës», në artikullin me titull «Misër! Tragjedia e një populli!» të datës 4 prill, shkruante se lëngimi «...për bukë, për misër, po dëgjohet edhe nga Shqipëria e Jugut, po dëgjohet nga Korça, Berati, Myzeqeja».

Më 27 maj 1928 gratë e varfëra të lagjes Varosh të qytetit të Korçës bënë demonstratë përpara selisë së prefekturës kundër autoriteteve qeveritare dhe fabrikantëve

të miellit, të cilët i kishin ngritur çmimet e bukës. Në të njëjtën kohë në një varg qytetesh të vendit u shpërndanë trakte, me të cilat demaskohej politika antikombëtare dhe antipopullore e qeverisë së Zogut.

Ndihmat e mbledhura nga komisioni, si edhe «ndihma» që dha qeveria në misër, jo vetëm që ishin krejtësisht të pamjaftueshme, por në pjesën më të madhe ranë në dorë të parisë, bajraktarëve dhe autoriteteve të vendit, të cilët i përdorën sipas interesave të tyre.

**Lëvizja punëtore
dhe fillimet e lë-
vizjes komuniste**

Ngritja e ndërmarrjeve të reja kapitaliste dhe fillimi i ndërtimeve botore me fondet e huas së SVEA-s e rritën klasën punëtore shqiptare, në radhët e së cilës hynë zejtarë të rrënuar ekonomikisht dhe fshatarë që braktisnin ekonomitë e tyre bujqësore dhe vërshonin nëpër qytete për të kërkuar punë. Pjesa më e madhe e tyre hynë si punëtorë ndërtimi. Puna e tyre kishte karakter stinor.

Në ndërmarrjet e huaja kapitaliste, kryesisht italiane, punonin edhe punëtorë të huaj. Midis punëtorëve shqiptarë dhe të huaj bëhej një dallim i madh. Punëtorët shqiptarë paguheshin disa herë më pak se të huajt, detyroheshin të banonin në kasolle antihigjenike dhe në përgjithësi nuk u njihej asnjë e drejtë për të mbrojtur interesat e tyre.

Edhe më të rënda ishin kushtet e punës së punëtorëve që punonin në ndërtimin e rrugëve, dhe përgjithësisht të punëtorëve të ndërtimit. Shoqëritë sipërmarrëse kapitaliste italiane, me qëllim që me investime kapitalesh sa më të pakta të realizonin fitime sa më të mëdha, e përgjithësuan sistemin e gjobave dhe e vononin për javë, e shpeshherë për muaj të tërë, pagimin e mëditjeve. Disa herë shoqëritë kapitaliste nuk ua paguanin fare punëtorëve detyrimet që kishin ndaj tyre, ose sepse shpallnin falimentimin e sipërmarrjes, ose sepse ua mohonin punëtorëve pjesërisht ose tërësisht shumën që u detyronin.

Me gjithë terrorin e egër të regjimit zogist punëtorët, për të mbrojtur me sukses të drejtat e veta, filluan përsëri përpjekjet për të krijuar organizatat e tyre. Qysh në mars të vitit 1925 në Gjirokastrë u formua «Lidhja Punëtore», kurse në qershor 1927 punëtorët e punishtëve rrobaqepëse të Tiranës organizuan shoqërinë me emrin «Përparimi» e në shtator të atij viti ata të Korçës formuan «Lidhjen e punëtorëve rrobaqepës». Këto shoqëri u krijuan për të luf-

tuar kundër «tepërimeve të ustallarëve», siç ishin puna që zgjaste deri në orët e vona të natës, zakoni i vjetër i esnafëve për ta mbajtur çirakun vite me radhë pa mëditje etj.

Por ato mbetën të kufizuara jo vetëm në disa qytete të caktuara, por edhe në kategori të caktuara punëtorësh. Përveç kësaj, ato u detyruan ta ndërprisnin veprimtarinë brenda një kohe të shkurtër, për shkak të masave që mori qeveria zogiste kundër tyre.

Në përgjithësi lëvizja punëtoze u zhvillua në mënyrë spontane e të paorganizuar. Gjatë viteve 1925-1926 pjesa më aktive e klasës punëtoze ishin punëtorët e kantierëve të ndërtimit nga rrethet e ndryshme të vendit. Ata bënë greva e linin punën për të kërkuar mëditjet për punën e kryer, të cilat nuk u jepeshin nga shoqëritë sipërmarrëse dhe nga shteti. Në vitin 1925 u hodhën në grevë kundër sipërmarrësve të huaj punëtorët që punonin në urën e Leklit dhe ata që merrnin pjesë në ndërtimin e urave në rrugën Pogradec-Qafthanë. Punëtorët e ndërtimit me gjithë urdhëresat qeveritare, nuk pranuan të punonin më tej në shoqëritë italiane sepse këto nuk i paguanin në rregull. Në shtator 1926 turma punëtoze u grumbulluan përpara pallatit të A. Zogut dhe në mënyrë demonstrative protestuan kundër mospagimit të mëditjeve të tyre në zyrat e punëve botore. Në grevë u hodhën edhe mjaft punëtorë të tjerë të ndërtimit. Në pranverën e vitit 1927 hynë në luftë punëtorët e naftës që punonin për llogari të «Shoqërisë Anglo-Persiane të Naftës» në pusët e Ardenicës. Greva e tyre u pasua nga ajo e punëtorëve të minierave të bitumit në Selenicë. Të drejtat e fituara prej tyre me grevën e tetorit të vitit 1923 ishin shkelur përsëri nga pronarët kapitalistë. Punëtorët i paraqitën drejtorisë së ndërmarrjes kërkesën për shtimin e mëditjes dhe për përmirësimin e kushteve të punës, por drejtoria nuk e mori parasysh. Më 27 maj 1927 ata shpallën grevën, e cila ishte greva punëtoze më e rëndësishme dhe më e organizuar e këtyre viteve.

Ngjarjet e Selenicës i tronditën si kapitalistët italianë ashtu edhe qeveritarët zogistë të Tiranës. Qeveria dërgoi këtu përfaqësuesin e saj, me qëllim që me anën e kërcënimeve të përçante radhët e punëtorëve dhe t'i jepte fund grevës. Por punëtorët nuk u përkulën. Atëherë ajo urdhëroi prefektin e Vlorës të dërgonte kundër punonjësve repartet e xhandarmërisë për ta shtypur grevën me forcë. Pas katër ditësh qëndrese punëtorët u detyruan të ktheheshin në punë pa fituar ndonjë të drejtë.

Në nëntor të vitit 1927 u hodhën në grevë punëtorët e ndërtimit në Kashar (Tiranë). Për të kërkuar të drejtat

e tyre, ata u nisën në këmbë për në Tiranë ku demonstuan përpara zyrave qeveritare.

Nën drejtimin e «Lidhjes» së tyre, në dhjetor 1927 punëtorët rrobaqepës shpallën grevën në Korçë duke kërkuar uljen e orarit të punës në 10 orë në ditë dhe kufizimin e punës gjatë natës për të miturit. Grewa zgjati rreth dy javë dhe përfundoi me plotësimin e kërkesave të punëtorëve, por këto të drejta u shkelën shumë shpejt nga punëdhënësit.

Në vitin 1928 filluan të lëviznin punëtorët e Durrësit. Në maj të atij viti detarët e grumbulluar në port shpallën grevën dhe me anën e një komiteti të zgjedhur prej tyre parashtruan kërkesën për ngritjen e mëditjes dhe përmirësimin e kushteve të punës. Grewa zgjati gjashtë ditë dhe përfundoi me plotësimin e kërkesave të tyre. Më 16 shtator 1928 u hodhën në grevë punëtorët që punonin në port për llogari të shoqërisë italiane të ndërtimit «Maxorana». Grewa zgjati tri ditë. Shoqëria u detyrua ta ngrinte mëditjen, por vetëm për punëtorët e kualifikuar.

Miha Lako

Lëvizja greviste, në përgjithësi, megjithëqë e kufizonte deri-diku shfrytëzimin kapitalist dhe plotësonte disa kërkesa të punëtorëve, nuk ishte në gjendje të arrinte gjithnjë qëllimin dhe t'i bënte të qëndrueshme fitoret e arritura, për shkak të mungesës së organizimit e të karakterit të saj spontan.

Lufta e masave popullore kundër regjimit zogist dhe depërtimit imperialist, sidomos rritja e lëvizjes punëto-re, shtroni përpara vendit domosdoshmërinë e krijimit të një organizate të vërtetë revolucionare që do të merrte drejtimin e saj. Në këto rrethana, elementët më të ndërgjegjshëm të dalë nga gjiri i klasës punëto-re e të shtyrë nga kjo kërkesë urdhëruese historike bënë hapin e parë në këtë drejtim.

Kështu në vitin 1928 punëtorët e zëjtarët e përparuar të Korçës të frymëzuar nga idetë revolucionare, formuan në qytetin e tyre celulën e parë komuniste. Themeluesit e kësaj celule nuk kishin nivelin e duhur teorik e politik për organizimin e lëvizjes komuniste, Megjithatë kjo nuk i pengoi ata të vënë gurin e themelit për krijimin e kësaj lëvizjeje që shënoi një kthesë rrënjësore në historinë e vendit.

Pas pak në Korçë u krijuan celula të tjera komuniste dhe në qershor të vitit 1929 u arrit të formohej Grupi Komunist i Korçës i cili përbëhej nga këto celula dhe një Komitet drejtues i kryesuar nga Miha Lako.

Celulat dhe grupi në fazën e parë kishin si detyrë kryesore të tyre shtimin e radhëve me anëtarë të rinj. Por ata nuk e lanë pas dore edhe përhapjen sadopak të ideve komuniste në popull, sidomos në klasën punëtore. Këto ide ishin shkëndijat e para të një zjarri të madh që do të shpërthente më vonë në Shqipëri.

Komiteti Nacional Revolucionar (KONARE)

Ndërsa brënda në Shqipëri u bë shumë i vështirë organizimi i lëvizjes demokratike e antizogiste, kjo vazhdoi në formë të organizuar jashtë vendit nga një pjesë e të mërguarve politikë që u larguan nga Shqipëria pas kundërrivolucionit të dhjetorit 1924. Këta u vendosën në Itali, Austri, Francë etj. Grupi kryesor u grumbullua në Vjenë.

Lufta e mëtejshme kundër regjimit zogist shtroi përpara tyre nevojën e sigurimit të aleatëve e, si pasojë, nevojën e përcaktimit të orientimit të tyre politik në një kohë kur në arenën ndërkombëtare vepronin, përveç grupeve imperialiste, edhe Bashkimi Sovjetik e lëvizja komuniste botërore.

Drejt këtyre të fundit i drejtuan sytë elementët demokratë më konsekuentë të grupit të Vjenës. Me nismën e tyre iu dërgua qeverisë sovjetike një letër, në të cilën Bashkimi Sovjetik njihej si mbrojtësi i popujve të vegjël dhe i lëvizjeve revolucionare, demokratike. Me anën e kësaj letre ata i kërkonin qeverisë sovjetike përkrahjen morale dhe politike në luftën e tyre kundër regjimit reaksionar të A. Zogut. Me anën e elementëve revolucionarë u vendosën lidhje me Federatën Komuniste Ballkanike dhe, nëpërmjet saj, me Internacionalen Komuniste (Kominternin).

Orientimi i grupit të Vjenës drejt Bashkimit Sovjetik

dhe lëvizjes komuniste ndërkombëtare tregoi pjekurinë politike që kishte arritur pjesa më revolucionare e tij, dhe i siguroi lëvizjes demokratike shqiptare miq të vërtetë.

Duke ndjerë nevojën e krijimit të një organizate që të drejtonte përpjekjet e popullit kundër regjimit zogist dhe imperializmit fashist, dhe duke u mbështetur në ndihmën e Federatës Komuniste Ballkanike, pjesa më e madhe e të mërguarve shqiptarë organizuan në Vjenë më 25 mars 1925 një konferencë, ku u përfaqësuan rrymat e ndryshme të lëvizjes antizogiste shqiptare në mërgim (demokratë radikalë, konservatorë, irredentistë kosovarë). Aty u formua Komiteti Nacional Revolucionar ose KONARE, siç u quajt shkurtimisht, i cili kryesohej nga Fan Noli. Në radhët e tij merrnin pjesë, midis të tjerëve, aktivistë të shquar revolucionarë të lëvizjes demokratike si Halim Xhelo, Riza Cetrova etj.

KONARE-ja e bëri të njohur programin e saj me anën e shpalljes që bëri më 5 maj 1925.

Programi i KONARE-s përmbledhej në katër pika:

- 1) Shpëtimi i Shqipërisë nga A. Zogu dhe nga bashkëpunëtorët e tij feudalë, vegla të shteteve të huaja imperialiste.
- 2) Vendosja e një regjimi me të vërtetë republikan.
- 3) Zbatimi i reformës agrare në interes të masave punonjëse.
- 4) Rivendikimi i kufijve etnikë të Shqipërisë.

Programi i KONARE-së nuk ndryshonte në thelb nga ai i qeverisë demokratike shqiptare të 1924-ës.

Elementët revolucionarë të KONARE-s zhvilluan një veprimtari të gjerë propaganduese në dobi të programit të saj, duke demaskuar politikën e brendshme dhe të jashtme të A. Zogut. Zëdhënës i organizatës u bë gazeta «Liria Kombëtare», e cila filloi të botohej më 29 korrik 1925 në Gjenevë, ku u vendos redaksia e saj. Shpirti i kësaj gazete dhe drejtori i vërtetë politik i saj ishte revolucionari me horizont të gjerë dhe i guximshëm Halim Xhelo.

«Liria Kombëtare» hapi një fushatë të madhe kundër tradhtisë ndaj interesave të atdheut që bënë A. Zogu dhe klika e tij me marrëveshjet skllavëruese për themelimin e «Bankës Kombëtare» e për huan e SVEA-s, dhe me politikën e «dyerve të hapura» ndaj shteteve kapitaliste. Ajo parashikoi në mënyrë largpamëse se politika e imperializmit italian në Shqipëri e ndihmuar nga kapitullimi regjimit zogist dhe nga qëndrimi i Anglisë, ishte hapi i parë i rëndësishëm drejt agresionit kundër popullit shqiptar.

Në gazetën «Liria Kombëtare» u stigmatizua edhe qëndrimi reaksionar i shteteve ballkanike si edhe tradhtia e

lartë e A. Zogut, i cili i fali Jugosllavisë pjesë të tokave shqiptare duke cënuar kështu sovranitetin e tërësinë territoriale të vendit. Në proklamatën drejtuar popullit shqiptar më 12 gusht 1925 KONARE-ja shkruante: «Qeveritarët e rinj të Shqipërisë aq fort janë duke marrë nëpër këmbë interesat e vendit saqë Ahmet Bej Zogolli ka nisur që tani të presë copa të trupit të gjallë të atdheut për t'u shpërblyer të mirën zotërinjve që e prunë në fuqi». Gazeta botoi protestat e shumta që rrethet patriotike nga të gjitha kolonitë shqiptare të mërgimit i dërguan Lidhjes së Kombeve si edhe qeverive angleze, franceze, italiane etj.

Një pjesë e të mërguarve antizogistë kundërshtarë të mbështetjes tek Bashkimi Sovjetik dhe lëvizja komuniste ndërkombëtare, formuan qysh në fillim një grup më vete me emrin «Bashkimi Kombëtar» i cili kishte si organ të vetin gazetën «Bashkimi». Krerët e këtij grupi ishin Sotir Peci, Ali Këlcyra, Xhemal Bushati dhe Angjelin Suma.

«Bashkimi Kombëtar» doli me një platformë politike reaksionare. Ai u shpreh kundër reformave demokratike në Shqipëri, mori anën e klasave çifligare e borgjeze shqiptare dhe e luftonte A. Zogun si person, pa kërkuar përmbysjen e regjimit çifligaro-borgjez. Në proklamatën e tij «Bashkimi Kombëtar» shpallte se kishte për parim «të luftonte çdo ide bolshevike ose tjetër kësodore që trondit bazën e gjendjes shoqërore në Shqipëri». Ndryshe nga KONARE-ja, ai u lidh pas bllokut franko-jugosllav dhe financohej prej Jugosllavisë dhe më vonë në prag të agresionit fashist u vu në shërbim të Italisë fashiste.

Një pjesë e vogël e të mërguarve e udhëhequr nga agjenti i vjetër i Italisë Mustafa Kruja u lidh pas fashizmit italian. Ata formuan të ashtuquajturin «Grup të Zarës», pasi qendrën e kishin në qytetin Zarë të Dalmacisë. «Grupin e Zarës» B. Musolini e përdori si presion kundër A. Zogut. Mustafa Kruja e miratoi skllavërimin ekonomik e politik të Shqipërisë nga Italia dhe i dërgoi telegram urimi Musolinit lidhur me nënshkrimin e Paktit të parë italo-shqiptar të Tiranës.

Veprimtaria e KONARE-së e zhvilluar nën ndikimin e elementëve revolucionarë solli diferencimin në radhët e saj. Elementët e djathtë konservatorë, duke mos u pajtuar me vijën gjithnjë e më revolucionare të KONARE-së, u larguan prej saj dhe u bashkuan me grupet e tjera.

Pas prillit të vitit 1927, KONARE-ja e ndërroi emrin e vet dhe filloi të quhej Komiteti i Çlirimit Nacional (KÇN). Ai nën ndikimin e elementëve komunistë si Halim Xhelo, Riza Cerova etj. e zhvilloi më tej programin demokratik

revolucionar. Në organin e KŇÇ «Liria Kombëtare» ku filloi të frynte era e luftës së klasave u kritikuan ashpër e me argumente logjike rendi çifligaro-borgjez dhe regjimi zogist si shkaktarë të mjerimit e të varfërisë së masave popullore dhe të të gjitha fatkeqësive që e pllakosën kombin. Aty u demaskua imperializmi botëror dhe në mënyrë të veçantë, politika e Anglisë, Italisë si dhe ajo e shteteve fqinje të Ballkanit kundrejt Shqipërisë. Në deklaratën e botuar më 24 prill 1927 nga KŇÇ dhe nga «Komiteti i Çlirimit të Kosovës» që vazhdonte të qëndronte si organizatë politike më vete, vihej në dukje se çlirimi i Shqipërisë nuk mund të arrihej veçse në aleancë me popujt e Ballkanit, me klasën punëtore të vendeve kapitaliste dhe me popujt që ishin çliruar e po çliroheshin nga imperializmi.

«Duhet, pra, ta koordinojmë lëvizjen tonë me lëvizjen liberatore (çlirimtare — Red.) të të gjithë popujve ballkanikë të shtypur dhe duhet të mbështetemi mbi të gjithë faktorët ndërkombëtarë të përparuar, në të tërë botën, — thuhej në këtë deklaratë. Nuk jemi të vetëm në luftën tonë, — vazhdohej në të, — është e vërtetë se kemi armiq të mëdhenj, por për fat të mirë kemi edhe miq. Organizatat kombëtare liberale ballkanike, punëtorët e Anglisë, të Italisë dhe të Evropës përgjithësisht, popujt që janë çliruar e që po çlirohen nga imperializmi si edhe partizanët e ideve të përparuara në të tërë botën janë miqtë tanë, miq të popullit shqiptar dhe të Shqipërisë së lirë. Këta janë aleatët tanë të natyrshëm dhe të sigurtë në fushatën tonë liberatore».

Me deklaratën e 24 prillit KŇÇ, dhe «Komiteti i Çlirimit të Kosovës» dolën si organizata revolucionare internacionaliste dhe i dhanë orientim shumë të drejtë lëvizjes çlirimtare shqiptare, duke bërë njëkohësisht një hap shumë të rëndësishëm përpara në ideologjinë e kësaj lëvizjeje.

KŇÇ i vuri vetes si detyrë të punonte me durim për organizimin, bashkimin dhe ngritjen politike të popullit shqiptar, në mënyrë që të krijonte kushtet e duhura për luftën e hapur kundër regjimit zogist dhe imperializmit.

Duke qenë nën drejtimin e elementëve komunistë KŇÇ propagandoi nga pozitë e luftës klasore dhe ideve revolucionare, nevojën e përgatitjes së revolucionit demokratik në Shqipëri.

Ky revolucion duhej të kryhej me pjesëmarrjen e gjerë të fshatarësisë, klasës punëtore, zejtarëve e të gjithë atyre që shtypeshin e shfrytëzoheshin. Ai duhej të drejtohej nga klasa punëtore shqiptare dhe të përgatitej e të organizohej nga Komiteti i Çlirimit Nacional, deri sa të krijohej

Partia Komuniste Shqiptare e cila do të ishte udhëheqëse e vërtetë e revolucionit.

Në një artikull të botuar në «Lirinë Kombëtare» më 15 korrik 1927, revolucionari i shquar Halim Xhelo e shihte shpëtimin e Shqipërisë në dy faktorë të rëndësishëm: «tek populli i shtypur shqiptar dhe tek elementët revolucionarë antiimperialistë të Ballkanit e Evropës».

Midis aleatëve të natyrshëm të popullit shqiptar në luftën e tij çlirimtare në radhë të parë vihej Bashkimi Sovjetik, i cili me politikën e tij në të mirë të paqes dhe për mbrojtjen e popujve të vegjël, kishte fituar zemrat e patriotëve demokratë shqiptarë.

Në Kongresin e miqve të Bashkimit Sovjetik, që u mbajt në Moskë në nëntor të vitit 1927, me rastin e dhjetëvjetorit të Revolucionit të Madh Socialist të Tetorit, mori pjesë edhe kryetari i KÇN, F. Noli i cili e përshëndeti Kongresin në emër të popullit shqiptar, duke e përfunduar fjalimin e tij me fjalët: «Fitorja e fundit është e Ushtrisë së Kuqe. Rroftë Bashkimi Sovjetik!».

Halim Xhelo

KÇN parashikonte të propagandonte gjerësisht në Shqipëri idetë e revolucionit demokratik, me anë të shpërndarjes së literaturës si dhe me anë të krijimit të komiteve të fshehta në të gjithë vendin, të cilat duhej të merrnin përsipër njëkohësisht detyrën e vështirë të organizimit të revolucionit. Por KÇN nuk mundi ta realizojë këtë detyrë. Puna ilegale për t'u lidhur me masat nën regjimin shtypës të Zogut kërkonte sakrifica. Në këtë drejtim punuan komunistët si Halim Xheloja e Riza Cerova, por drejtuesit e organizatës në përgjithësi nuk ishin treguar shumë të gatshëm. Si pasojë KÇN nuk doli jashtë kuadrit të propagandimit dhe mbeti i izoluar nga masat punonjëse revolucionare të vendit.

Propagandën antizogiste e antiimperialiste të KÇN e mbështetën edhe mjaft patriotë e demokratë të kolonive shqiptare të mërgimit. Në luftën për përhapjen e ideve demokrate dhe antiimperialiste u shqua në këtë kohë sidomos gazeta «Republika» e Amerikës e drejtuar dhe e frymëzuar nga Fan S. Noli e cila ishte shprehëse e aspiratave të punëtorëve shqiptarë të Amerikës dhe të elementëve përparimtarë në mërgim.

Halim Xhelaja

KÇN parashtoi të propagandonte gjërësisht në Shqipëri idetë e revolucionit demokratik me anë të shprehjes së literaturës si dhe me anë të krijimit të komiteve të lirishtes në të gjithë vendin, të cilat duhej të merrnin përparësi në krijimin e vëzhgimit të organizatave të revolucionit. Por KÇN nuk mundi ta realizojë këtë detyrë. Lëvizja lëvizte për t'u lidhur me masat nën egjitivitetin të Xhokut kërkonte sakrificat. Në këtë drejtim punonin komunistët si Halim Xhelaja e Riza Orova, por detyra e organizatës në përgjithësi nuk ishte kryerë. Komiteti i parë KÇN nuk doji jashtë krahut të punës organizatave dhe mbeti i izoluar nga masat punuese të vendit.